

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Kateřina Brdlíková

Martin Luther a Filip Melanchton a
jejich vliv na formování augšpurského vyznání víry

Martin Luther and Filip Melanchton and Their Impact on the Formation of Confessio
Augustana

Praha, 2009

vedoucí práce: PhDr. Václav Drška, Ph.D.

Ráda bych poděkovala panu PhDr. Václavu Drškovi, Ph.D. za odbornou pomoc a dále rodičům za stálou podporu.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Bakově nad Jizerou dne 15. 6. 2009

Souhrn

Tato práce pojednává o dvou čelních představitelích německé reformace, Martinu Lutherovi a Philippu Melanctonovi. Zaměřuje se především na rozdíly v jejich teologických názorech a v jejich spisech a dále na projevy fenoménu humanismu v díle obou aktérů.

Nejdůležitějším přehledem jejich učení je Augšpurské vyznání a jeho Obrana. Jejich autor, Philipp Melancton, v nich vyjádřil kritiku katolické církve a ospravedlnil v nich změny, které byly v nové protestantské církvi provedeny.

Analýza ostatních spisů má za cíl vyložit stěžejní principy luterské věrouky.

Summary

This work deals two leading authorities of german reformation, Martin Luther and Philipp Melanchton. It focuses especially on some differences in their theological confessions and in their writings and then on symptoms of humanism phenomenon in the task of the both actors.

The most important compendium of their teaching is Confessio Augustana and its' Apology. Its' author, Philipp Melanchton, expressed here criticism of catholic Church and justified here changes, which were in new protestant Church performed.

Interpretation of other writings is intended to explain fundamental princips of lutherian dogmatism.

Obsah

Úvod	7
1. kapitola – Philipp Melanchton a Martin Luther do roku 1518.....	10
2. kapitola – Spolupráce	13
3. kapitola – Melanchton, Luther a humanismus	21
4. kapitola – Jak Luther a Melanchton vnímali reformaci	25
5. kapitola – Confessio Augustana.....	30
6. kapitola – Apologie Augšpurského vyznání	37
7. kapitola – Lutherovy spisy	46
Závěr	59
Seznam použité literatury	66

Úvod

Hned na počátku bych ráda uvedla, že cílem této práce není detailní popis dějin luterské reformace, ani vysvětlení nuancí ve věroučných otázkách, ani konkretizace podnětů a výsledky reformačního procesu. Těmto problémům se věnuje nepřeborné množství publikací, a to jak původně českých, tak i překladových, o světové literatuře nemluvě.

Chci se zaměřit na osobnosti reformátorů a na případné rozdílnosti jejich pojetí reformního učení, což budu demonstrovat na analýze vybraných děl obou mužů.

Martin Luther a Philipp Merlanchthon¹⁾ byli ztělesněním dvou různých pojetí světa, jejich povahy si byly zcela nepodobné. Přesto se tito muži, mnich a vzdělanec, rebel a humanista, dokázali spojit a různost svých charismat obrátili v přednost. Někdy cestou kompromisu, jindy vzájemným doplňováním, prosadili nové myšlenky a dokázali z nich vytvořit ucelený systém, který se stal základem nastupující luterské církve.

Je otázkou, zda by tak fenomenálního díla byl schopen jeden bez druhého. Jak vlastně může fungovat spolupráce osob, které jsou si navzájem opakem a z nichž každý tkví vlastně v jiné době, ačkoli jsou současníky? Jak může vypadat věrouka, když ani její tvůrci a představitelé na ni nesdílejí týž názor?

Na tyto otázky se v předkládané práci budu snažit hledat odpovědi. Chci ukázat, kým vlastně byli lidé, kteří změnili křesťanské myšlení téměř před pěti sty lety tak dalece, že vzniklá reformovaná církev funguje ve světě

¹⁾ psáno také Melanchton (zvláště v české literatuře), nebo Melanthon, jak se sám podepisoval po roce 1531. Kniha Svornosti, Kalich, Praha, 2006.

v obrovském měřítku dodnes, a vliv Lutherova učení rezonuje, dle mého názoru, napříč církvemi stále.

Chci se zaměřit na to, z čeho oba reformátoři vyšli, jak rozdílně o věcech uvažovali, jak se navzájem hodnotili a na co kladli důraz.

Po úvodní kapitole věnované mládí a studiím obou mužů přistoupím k vysvětlení principů jejich spolupráce, k jejím počátkům, k tomu, co do ní oba byli schopni přinést a také ke spisům obou autorů, které v této době vyšly. Především se zastavím u Lutherova překladu Bible, který považuji pro tuto fázi reformačního hnutí za stěžejní.

Následovat bude kapitola o působení humanistického proudu na reformační učení, případně i na úspěch reformního hnutí. Pokusím se zde zodpovědět otázku, nakolik byli Luther s Melanchthonem humanismem ovlivněni. Čtvrtá kapitola bude zaměřena na problém, jak oba aktéři reformačního procesu vnímali, co považovali za svůj cíl a jaké prostředky volili pro jeho dosažení.

V dalších kapitolách se dostanu k zásadním luterským spisům, které tuto věrouku kodifikovaly. Jedná se o Augsburské (Augšpurské) vyznání víry a poté o jeho Obranu (Apologia). Tato díla rozeberu podle článků, které se pokusím objasnit. Na to navážu analýzou vybraných spisů obou mužů, na kterých budu demonstrovat vývoj jejich myšlenek, případně různost jejich stanovisek k daným problémům. Předložím argumenty, kterými dokládali jednotlivé články svého učení a jak vysvětlovali věřícím smysl nové věrouky.

Tyto formulace budu stavět do kontrastu s učením katolické církve, abych co nejlépe vyjádřila, v čem tkvěly nejvýraznější rozdíly mezi oběma církvemi.

Práci uzavřu kapitolkou o konci života obou mužů, zvláště se zaměřím na rozkol v luterské církvi po smrti jejího nejpřednějšího vůdce, Martina Luthera. Spory vzniklé mezi Philippem Melanchthonem a „pravověrnými“ Lutherovými žáky vysvětlím s pomocí takzvané Formule Svornosti.

Následovat bude závěrečné shrnutí.

Materiálově jsem pro tuto práci vycházela z prací z německého i českého prostředí. Používala jsem literaturu jak životopisnou, tak teologickou a církevně historickou, pracovala jsem s překlady spisů, zejména Lutherových, kterých je u nás skutečně dostatek, v posledních letech zvláště zásluhou Lutherovy společnosti v Praze. Pro určité netradiční pojetí jsem použila i studii věnovanou Martinu Lutherovi, která stojí na pomezí historie a psychoanalýzy, a dále výrazně beletristické zpracování Lutherova životopisu, jehož autorem je Mike Fearon. Pro úryvky věnované Philippu Melanchthonovi jsem přihlédla i k pedagogickým encyklopediím.

Prvním zdrojem informací se pro mě stal článek Prof. Dr. Reimera Hansena : *Philipp Melanchton – reformátor, humanista, učitel Německa* otištěný v Historickém obzoru. Ten mne zaujal natolik, že se stal zároveň důvodem, proč jsem si zvolila právě toto téma.

1. kapitola – Philipp Melanchthon a Martin Luther do roku 1518

Martin Luther byl starší než Philipp Melanchthon. Narodil se 10. listopadu 1483 v Eislebenu Hansovi a Margaretě Luderovým. Margareta byla původem měšťanka, zatímco Hans byl synem pouhého sedláka. Statek po otci ale podle tehdejšího zvyku přenechal nejmladšímu bratrovi a odešel pracovat jako horník. Po celý život projevoval mimořádnou ctižádostivost: i přes poměrně nízké příjmy po sobě zanechal měšťanský dům a značnou hotovost, ambiciózní byl také jeho plán na Martinova právnická studia. Ctižádost zdědil Martin po otci, stejně jako vztek a prchlivost. Po matce byl Luther pověřčivý, také od ní asi získal hudební talent²⁾. Podle pozdějších vzpomínek samotného Martina byl po celé dětství a mládí jeho stálým pocitem hluboký smutek, podle dánského psychiatra dr. Paula Reitera šlo dokonce o depresivní fázi maniodepresivní psychózy, kterou podle něho Luther trpěl.³⁾

Oproti tomu Melanchthon vyrostl v zámožné a vzdělané měšťanské rodině. Narodil se 16. února 1497 ve falckém Brettenu jako Philipp Schwarzerd. Jeho otec byl zbrojířem falckého kurfiřta, matka byla dcerou brettenského rychtáře. Philippův otec poměrně brzy zemřel, takže se o něho starala matčina rodina, jejímž členem byl druhý nejvýznamnější německý humanista za Erasmem Rotterdamským, Johannes Reuchlin⁴⁾, který malého Philippa ovlivnil zcela zásadně.

²⁾ napsal celou řadu náboženských písní a složil k nim hudbu, viz např. *Geistliche Lieder*.

³⁾ cit. dle Erikson, Erik H., *Mladý muž Luther*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha, 1996, s. 19.

⁴⁾ bratr Philippovy babičky, nar. 1455, zemřel 1522. Působil jako právník v Tübingenu. Byl zakladatelem hebrejské jazykovědy, čímž se dostal do sporu s dominikánskou inkvizicí usilující o zničení celé židovské nebiblické literatury. Na svou obranu vydal výbor ze své korespondence nazvaný *Clarorum vivorum epistolae*, tedy *Dopisy slavných mužů*. *Dějiny Německa*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2004, s. 81.

Nejprve jeho příjmení podle tehdejší módy v kruzích humanistů pořečtil do podoby Melanchthon,⁵⁾ pod kterou ho znali už jeho současníci. Ovlivnil také jeho studium: Philipp byl jako dvanáctiletý, tedy roku 1509, přijat na univerzitu v Heidelbergu, kde studoval antické jazyky, ale také např. matematiku, astronomii, právo nebo lékařství, přesně podle přesvědčení humanistů o potřebě širokého, všestranného vzdělání. Philippovi nebylo ani patnáct, když se stal bakalářem, roku 1514 získal magisterský titul na univerzitě v Tübingenu, kde také hned začal přednášet o literatuře klasického starověku. O tři roky později převzal po dalším humanistovi, který ho silně ovlivnil, svém učiteli Heinrichu Bebelovi, přednášky dějin a rétoriky. Krátce nato vydal své první dílo, *Institutiones grammaticae graecae*. Ta se během let dočkala neuvěřitelných 44 vydání.⁶⁾ V Tübingenu měl ale Melanchthon s ostatními profesory neshody, Leo Stern dokonce píše, že z jejich strany trpěl řadou ústrků.⁷⁾ Rozhodl se proto z Tübingenu odejít na novou univerzitu do Wittenbergu, kam ho doporučil prastrýc Reuchlin, který psal Fridrichovi Moudrému : „*Mezi Němci neznám nikoho, kdo by stál nad ním, kromě pana Erasma.*“⁸⁾ Kurfiřt tedy Melanchthona povolal na wittenberskou katedru řečtiny.

To Luther si zatím prošel bouřlivějším vývojem. Studoval v Mansfeldu, Magdeburku, Eisenachu, na univerzitě v Erfurtu pak aristotelskou filosofii. V jedenadvaceti letech získal titul mistra a nastoupil na právnická studia podle Hansova přání. Ještě téhož roku ale v záchvatu paniky způsobeném bouřkou a vizemi světců složil řeholní slib a

⁵⁾ Schwarz - erdt znamená v češtině Černá země : v řečtině tedy Melan – chthon. Cipro, Miroslav. Galerie světových pedagogů, Encyklopedie Prameny výchovy, 1. svazek, Praha, 2002, s. 339.

⁶⁾ Cipro, Miroslav. Galerie světových pedagogů, s. 344.

⁷⁾ Stern, Leo., Philipp Melanchthon. Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae, Halle, 1960, s. 17.

⁸⁾ Hansen, Reimer. Philipp Melanchton – reformátor, humanista, učitel Německa, in: Historický obzor 8 (1997), s. 257.

okamžitě vstoupil do augustiniánského kláštera v Erfurtu. O dva roky později, tedy r. 1507, zde byl vysvěcen na kněze.

Zajímavé je, jak se k těmto Lutherovým hnutím myslí staví jeho životopisci: podle toho, zda s ním sympatizují nebo ne, nazývají jeho vize buď duchovním osvícením⁹⁾, nebo duševní poruchou¹⁰⁾ Soeran Kierkegaard nazval ve svém deníku Luthera dokonce „pacientem“.¹¹⁾ Erik H. Erikson vyjádřil názor, že mladý Luther vyhledal klášter jako jedinou soudobou možnost psychiatrické nebo psychologické pomoci.¹²⁾ I pokud by to tak nebylo, zcela jistě klášterní prostředí komplikované Lutherově povaze prospělo : našel vlastní identitu, objevil svou tvůrčí sílu a také bohatě studoval.

V zimě r. 1510/11 putoval Luther služebně do Říma a po návratu byl přeložen do kláštera ve Wittenbergu, kde začala jeho kazatelská a pedagogická kariéra : od r. 1512 byl profesorem Písma svatého na tamní univerzitě, kde mezi lety 1513 a 1517 rozvinul své učení¹³⁾. Právě tady došlo k prvnímu setkání obou mužů.

⁹⁾ viz např. Scheel, Otto. Martin Luther. Vom Katholizismus zur Reformation.

¹⁰⁾ viz např. Denifle, Friedrich H. Luther und Luthertum.

¹¹⁾ cit. dle Erikson, E. H. Mladý muž Luther, s. 7.

¹²⁾ tamtéž, s. 76.

¹³⁾ Dawson, Christopher. Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva? Vyšehrad, Praha, 1998, s. 71.

2. kapitola – Spolupráce

Philipp Melanchton přišel do Wittenbergu a o čtyři dny později přednesl svou vstupní řeč: *De corrigendis adolescentiae studiis*, to znamená *O zlepšení studia mládeže*, v níž formuloval nový program vzdělávacího systému, který tkvěl v nahrazení učebnic původními prameny, studiu klasických jazyků a všestrannosti. Vyslovil v ní vlastně kritiku scholastického školství. „*Jestliže mnozí z vás přistupují ke studiu krásných věd neradi, je to proto, že jim nebylo správně vyučováno. Poslyšte proto dále, jak tomu je s oním barbarským vyučováním. Poznám jsem je dostatečně, ztratil jsem na ně celých šest let a mohu je malovat jeho vlastními barvami. Víte, že logika, nebo jak můžeme také říci, gramatika, dialektika a rétorika, tvoří základ všeho vyučování. Ale tito všemi múzami opuštění mistři nevědomosti potlačili logiku pod tíhou komentářů, a co nazývají dialektikou, není než hnízdo umělůstek. Tak dokázali věc o sobě ne těžkou a mimořádnou učinit věci obtížnou a zbytečnou.*“¹⁴⁾, nebo další úryvek: „*Jisté je, že dosavadním vyučováním byly pěstovány jen hádky a spory, a zatímco kdysi byly múzy a grácie uctívány ve společných svatyních, nyní panují všude nenávist a žárlivost.*“¹⁵⁾

Tato přednáška nadchla nejen studenty, ale také profesora Luthera, který seděl mezi posluchači. Ještě toho dne napsal dopis Georgu Spalatinovi, zpovědníku a rádci Fridricha Moudrého, ve kterém (přesně podle své krajně temperamentní povahy) popisuje Melanchthona jako obdivuhodného člověka a svého blízkého přítele. Později o Melanchthonově pedagogické působnosti napsal: „*Kdo neuznává Melanchthona jakožto učitele, musí být vskutku*

¹⁴⁾ cit. dle Cipro, M., Galerie světových pedagogů, s. 340.

¹⁵⁾ tamtéž.

*oslem nebo bacchantem domýšlivým. Cokoliv víme ve vědách i pravé filozofii, to vše vděčíme Filipovi. Je snad obyčejným magistrem, ale doktorem nad všechny doktory. Není v světě nikoho, na koho slunce svítí, jenž by měl takové dary, a proto kdo jím pohrdá, musí sám býti člověkem povrženým před Bohem.*¹⁶⁾ Ostatně Luther měl pro Melanchtona vždy jen slova chvály. Byla jen jediná oblast, ve které se o něm vyjadřoval neuctivě, a tou byl Melanchtonův vzhled. Philipp byl údajně mimořádně ošklivý a Luther mu proto zpočátku říkal „malý Řek“, později ale „nejlepší Řek, nejučenější a nejvzdělanější muž“.¹⁷⁾

Klíčem k jejich spolupráci byly jazyky. Luther věděl, že právě jejich znalost není jeho nejsilnější stránkou, proto začal u Melanchtona studovat řečtinu. Už na tom můžeme demonstrovat rozdíl mezi oběma muži: zatímco pro Luthera byly jazyky jen prostředkem k teologickému poznání, pro Melanchtona byly cílem samy o sobě. Philipp na oplátku studoval u Luthera teologii a už v roce 1519 z ní byl promován bakalářem. Lutherovo bouření proti katolické církvi už bylo v této době v plném proudu, od vyvěšení 95 tezí už uplynuly dva roky, legát Gaetano Martinovi hrozil klatbou, Fridrichovi Moudrému nabízel papež vyznamenání, zlatou růží, pokud odmítne poskytnout Lutherovi ochranu. Přes tato rizika a konfliktnost dané situace se Melanchton postavil za Luthera, pro věc reformace ho získalo učení o ospravedlnění skrze víru. Oba dospěli k závěru, že krom Písma neexistuje autorita, vše je podřízeno božímu slovu.

To s Philippem ale ostatní humanisté nesdíleli. Reuchlin a Erasmus s Lutherem zpočátku sice sympatizovali, v rozhodující chvíli se od něj ale odvrátili. Reuchlin zůstal

¹⁶⁾ cit. dle Kádner, O., Dějiny pedagogiky, díl II., Dědictví Komenského, Praha, 1910, s. 89.

¹⁷⁾ Hansen, R. Philipp Melanchton, s. 257.

katolíkem, Erasmus šel vlastní cestou.¹⁸⁾ To, že v humanistických kruzích zůstal Melanchton téměř izolován a se svým názorem osamocen, ho ale o to více sblížilo s Lutherem. V dopise Reuchlinovi se dokonce vyjádřil tak, že by raději zemřel, než by se od něho nechal odtrhnout.¹⁹⁾

V jeho životě nastal zlom, v letech 1519 – 1525 se věnoval převážně teologii. Nikdy ale ne jen jí – to by nepřipustil, Melanchton byl přesvědčen, že kdo se věnuje pouze teologii, upadá v barbarství. Veškerou svou energii napřel ke spojení ideálů reformace a humanismu.

Nejprve, už roku 1519, inicioval Lutherovo sblížení s Erasmem kvůli práci na překladu Nového zákona. Na to ale nakonec zůstali sami: Erasmus dal k dispozici vlastní překlad Nového zákona do řečtiny z roku 1516²⁰⁾ a na dalším převodu do němčiny se již nepodílel. Melanchton se stal kvůli své jazykové vybavenosti rozhodující instancí. Nový zákon navíc velmi dobře znal, už rok ho přednášel, protože mu to Luther přenechal a sám se spokojil jen s přednáškami starozákonními. K realizaci překladu došlo v roce 1521 a dílo bylo dokončeno teprve roku 1534. Pomáhal i Spalatin, dále například Lutherův osobní přítel Justus Jonas.

Je asi zbytečné zdůrazňovat, jak významným počinem překlad bible byl. Jednak šlo o vůbec první kodifikaci němčiny, která z lokálního a sociálně omezeného dialektu udělala základ jednotného a spisovného jazyka (připomeňme, že v říši se dosud používal nespočet nářečí, která mezi sebou

¹⁸⁾ Erasmus měl výhrady ke katolické církvi, konkrétně k jejímu pojetí dobrých skutků. Dovolává se autority Písma, zlehčuje pobožnosti, zbožné zvyky a mnišství. V tomto ohledu jsou s Lutherem zajedno, Erasmus ale chápe dobré skutky z pohledu moralisty a Luther z pohledu teologa – v tom je zásadní rozdíl. Erasmovi na protestantismu vadí Lutherovo rozhodné popření svobodné vůle a možnosti přirozené ctnosti. Zůstává proto mezi oběma směry, spíš blíže katolictví. Dawson, Ch., Rozdělení, nebo reforma..., s. 57 – 58.

¹⁹⁾ „Sterben will ic lieber, als mich von Luther wegriessen lassen.“ Stupperich, Robert von. Melachthon, de Gruyter, Berlin, 1960, s.25.

²⁰⁾ Dawson, Ch. Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?, s. 56.

byla těžko srozumitelná a otázka úředního jazyka byla dosud nedořešená), jednak šlo o jazyk přátelský ke čtenáři : Luther se držel zásady, že řeč musí být prostá, jako když matka kojí dítě, že musí být přístupná široké veřejnosti a musí vyjít z toho, jak mluví lidé na ulici.²¹⁾

Přestože na překladu Písma pracovalo více lidí, největší zásluhy jsou za něj připisovány Lutherovi. Stejně rozporuplné, jako je hodnocení Luthera samotného, je ale i hodnocení jeho překladu. Vzhledem k tomu, že pracoval se strohým a na slovní zásobu chudým kancelářským dialektem Saska (mimochodem ustáleným kolem roku 1350 v pražské lucemburské kanceláři²²⁾), byl úspěšný, protože vyjádřil všechno, co vyjádřit chtěl. Slohová stránka byla ale výrazně slabší, Martinovi se dostatečně nepodařilo zprostředkovat biblickou atmosféru, nedokonalé byly i popisy pocitů a myšlenek biblických postav. Egon Friedell²³⁾ to přičítá nedostatku Lutherova uměleckého cítění - neměl vztah k architektuře, literatuře ani filosofii. Během pouti do Říma se setkal se skvosty renesance, o žádné soše nebo obrazu se ale nikdy nezmínil, jako by se ho tyto vjemy vůbec nedotkly. To je u člověka, který komponuje, píše písňové texty a ovládá hru na několik nástrojů, skutečně zarážející.

Lutherovi samozřejmě velmi pomohl vzrůstající se knihtisk, takže se bible snadno stala běžně dostupnou. Uvědomme si, co to znamená pro věřícího křesťana: poselství z bible čerpá poprvé v dějinách sám, nemusí už spoléhat na to, co mu o ní řeknou duchovní. V přístupu věřícího k Bohu a církvi tak dochází k zásadnímu zvratu.

²¹⁾ Friedell, E. Kulturní dějiny novověku I., s. 191.

²²⁾ tamtéž.

²³⁾ tamtéž, s. 193.

V téže době, kdy Luther zasedal k bibli, vydával Melanchton základní souhrn luterské věrouky nazvaný *Loci communes rerum theologicarum*, tzn. „Základní pojmy teologie“. Toto vůbec nejkompexnější reformační dílo vzniklo z Philippových přednášek o Pavlových Listech Římanům a teprve ono učinilo svého autora veřejně známou, až slavnou osobností.

Luther tuto učebnici chválil dopisem, v němž Melanchtonovi psal: „*Neexistuje nic, co by mohla moje chudoba tvému bohatství vytýkat.*“²⁴⁾ Byl dokonce přesvědčen, že by se tento spis měl stát kanonickým a že je to nejlepší kniha, která kdy byla napsána.²⁵⁾ Ostatně Luther už dříve uznal, že ho jeho žák předčil i ve znalostech teologie a označil se za pouhého Melanchtonova předchůdce. Sám věděl, že by nikdy nebyl schopen nosný základ luteránství předložit. Nebyl systematickým člověkem, byl vždy příliš vázán k jednotlivostem: konkrétnímu protivníkovi a tématu v disputacích, ke konkrétním kapitolám v kázáních a podobně. Celkového pohledu nemohl dosáhnout, neslučovalo se to s jeho instinktivností a jednostranností, jeho myšlení bylo příliš schematické. V tomto úkolu ho proto musel zastoupit jeho encyklopedický protipól Philipp.

Nahradit ho musel ale několikrát i prakticky, ve veřejném životě. Poprvé se to stalo po slyšení ve Wormsu, kde byl Luther vyzván, aby odvolal vybrané věty ze svých knih, sepsané v papežské bule *Exsurge Domine* (Povstaň, Pane) podepsané Lvem X. v půli června 1520.²⁶⁾ Luther bulu 10. prosince téhož roku ve Wittenbergu spálil²⁷⁾ – přihodil ji

²⁴⁾ Hansen, R. Philipp Melanchton, s. 259.

²⁵⁾ Stern, Leo. Philipp Melanchthon und Martin Luther. Ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung, Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg, 1952, s. 81.

²⁶⁾ Molnár, Amadeo. Na rozhraní věků – cesty reformace, Vyšehrad, Praha, 1985, s. 167.

²⁷⁾ Kardinál Kajetán stál v čele komise, která pro papeže vytvořila koncept buly. Luther to okomentoval takto: „Kardinál Kajetán je asi stejně způsobilý posuzovat podobné otázky, jako osel hrát na harfu.“ Fearon, Mike. Martin Luther, Stefanos, Jindřichův Hradec, 2002, s. 67.

na hranici knih kanonického práva a Eckových spisů při studentské oslavě v ulicích města.²⁸⁾

Sám Luther v tento okamžik věděl, že střet s papežem je neodvratný, že překročil všechny meze a sám to okomentoval tak, že „*jde do tuhého*“.²⁹⁾

V odpovědi sněmu Luther rozdělil své spisy do tří skupin. V knihách sloužících vzdělání není podle něho nic odsouzeníhodného, odvoláním protipapežských knih by schválil tyranii, což nelze. Uznal, že v polemických dílech často přestřelil, byl příliš příkrý. Ale ani to nemůže odvolat, protože žádný z těchto výroků není proti Bohu. Dal najevo, že je ochoten odvolat, pokud ho sněm přesvědčí o nesprávnosti jeho tvrzení. To se ale nestalo, sněm to neměl v programu, cílem bylo jen přimět Luthera, aby se zřekl svého učení, nikoli s ním disputovat.³⁰⁾

Nad Lutherem byla wormským ediktem vyhlášena ihned říšská klatba. 19. dubna císař Karel V. slavnostně prohlásil, že užije všech opatření, „*aby kacíře a jeho bludy sprovodil ze světa*“.³¹⁾ Luther byl nucen rychle z Wormsu odejít, po cestě byl fingovaně unesen na hrad Wartburg pod dohled Fridricha Moudrého, kde strávil deset měsíců, od května roku 1521 do března roku následujícího, v podstatě jako v domácím vězení.

Pro Melanchtona to znamenalo těžkou zkoušku: považovalo se za samozřejmé, že převezme plně Lutherovy závazky. To bylo pro Philippa, tehdy teprve čtyřiaadvacetiletého, prostě neúnosné. V řadě ohledech už totiž s Lutherem nesouhlasil : nesdílel jeho názor na mnišský

²⁸⁾ Molnár, A. Na rozhraní věků – cesty reformace, s. 196.

²⁹⁾ tamtéž.

³⁰⁾ tamtéž.

³¹⁾ tamtéž.

slib a manželství kněží³²⁾, oproti Lutherovi byl podstatně shovívavější k moci papeže a připouštěl zachování biskupství, což Luther s vulgaritami sobě vlastními odmítal. Martin připouštěl existenci papežství jen omezenou dobu na počátku svého učení, a i tak pouze v reformované, značně odbožštěné verzi (papež by se měl především modlit za křesťanstvo a být mu vzorem), instituci biskupství odmítal striktně. Oproti tomu Melanchton byl k papežství shovívavější a biskupství chtěl pouze reformovat, rozhodně ne zrušit.³³⁾ V Lutherově sporu s Erasmem o svobodné vůli se od svého přítele Philipp jasně distancoval.³⁴⁾

Kromě toho právě Wittenbergem prošla vlna obrazoborectví a dalších nepokojů spojených s vandalismem luteránů, která donutila Philippa rychle vystřízlivět z ideálů, které o reformačním tlaku měl. Dalším faktorem byla sama jeho povaha : nebyl příliš vůdčím typem, někteří historici ho označují jako „tichého reformátora“³⁵⁾. K tomu, aby se stal hlavou hnutí, v této době ještě nedospěl, a podle mého názoru si to ani nepřál. Jeho autorita u přívrženců reformace (zejména lidové složky hnutí) zdaleka nedosahovala úcty, které u nich požíval Luther, a Melanchton nedokázal zabránit radikalizaci situace, ačkoli právě on si toto vyhrocování přál podle všeho ze všech zúčastněných nejméně. Luther to po návratu do Wittenbergu komentoval při kázání takto: „*Kdybych tu byl, nikdy bych nezašel tak daleko, jako vy. To, co jste udělali, bylo dobré, ale postupovali jste příliš rychle. Dejte lidem čas.*“³⁶⁾

³²⁾ Luther totiž r. 1521 prohlásil řeholnictví za bludný vynález lidí, ne Boha, a řeholní sliby za neplatné. Luther, M. O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí. Jan Laichter, Praha, 1935, s. 82.

³³⁾ Pesch, Otto Herman. Cesty k Lutherovi, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 1999, s 153 – 154.

³⁴⁾ Viz. Pozn. 16). Obecně se popření svobodné vůle neshoduje s představami humanistů, a tím Melanchton jednoznačně byl. K Erasmovi Rotterdamskému navíc choval Philipp i osobní sympatie.

³⁵⁾ např. Stern, Leo. Philipp Melanchthon, s. 69. melanchton měl drobnou postavu se svěšenými rameny a při řeči si šlapal na jazyk. Stupperich, Melanchton, s. 23.

³⁶⁾ cit. dle Fearon, Mike. Martin Luther, Stefanos, Jindřichův Hradec, 2002, s.98.

Situace se vyhrotila natolik, že Luther musel z Wartburgu utéct a role „proroka“ se znovu ujmout sám.

Podle Christophera Dawsona znamenal Lutherův pobyt na hradě zlom v dějinách reformace: nežli sem přišel, byl reformním kazatelem v rámci katolické církve. Po svém odchodu odtud byl už zakladatelem nových odloučených evangelických církví.³⁷⁾

³⁷⁾ Dawson, Ch. Rozdělení, ..., s. 78.

3. kapitola - Melanchton, Luther a humanismus

Už jsem se zmínila o tom, že o Melanchtonově humanismu není pochyb. Byl k němu veden od dětství a z této linie nikdy neustoupil. Přijetí řecké podoby svého příjmení znamenalo mezi humanisty něco podobného, jako je rituál vstupu do cechu nebo pasování na rytíře – Philipp tím dal veřejně najevo, že patří do společnosti humanistů a že vyznává jejich ideály.³⁸⁾

Zajímavé ale je hledat humanistické prvky v Lutherově životě a díle. Ani historici se v této otázce neshodli a je možné najít oba krajní názory. Co se týče jeho povahy, velkou renesanci nečekejme, Luther svou povahou tkvěl ještě ve středověku. Jako příklad lze uvést poměrně komickou scénu, jak Luther roku 1510 v Římě „jako šílený“³⁹⁾ obíhá nejrůznější relikvie rozmístěné v kostelích a za jejich zhlédnutí ochotně platí, přičemž ignoruje krásu italské architektury, nanejvýš utrousí, že v tom a tom kostele je dobrá akustika.

Jeho myšlení bylo poněkud schematické, bylo řízeno fixními představami. Na svět nazíral pouze teologicky, komplexního vnímání zřejmě nebyl plně schopen. Pokud humanismus chápeme jako směr založený na racionalitě, Luthera sem zařadit skutečně nemůžeme, protože rozum je pro něho tu „*d'áblovou nevěstou*“⁴⁰⁾, tu „*krásnou poběhlicí*“⁴¹⁾. V dopisu anabaptistům o rozumu napsal: „*Dávejte si pozor, abyste svůj rozum udrželi na uzdě a neřídili se jeho krásnými myšlenkami. (...) Nic člověku*

³⁸⁾ Tříšková, Jindra. Philipp Melanchthon, s. 150, in: Humanismus v období renesance a reformace. Sborník příspěvků z kolokvia časopisu Prométheus, svazek 19, Gaudeamus, Hradec Králové, 1998, s. 149-150.

³⁹⁾ Erikson, Erik H. Mladý muž Luther, s. 131.

⁴⁰⁾ Albrecht, Michael J. Jsme žebráci – Martin Luther o umírání a smrti, Lutherova společnost, Praha, 2007, s. 59.

⁴¹⁾ tamtéž.

neudělá větší radost než sebeláska, již vášnivě miluje svou vlastní moudrost. (...) Pak své krásné myšlenky vnáší do Písma, a to je čisté a prosté ďábelství... Ďábel bude rozdmýhávat světlo rozumu a okrade vás o vaši víru.“⁴²⁾

Na druhou stranu nelze říci, že by humanismus Luthera nezasáhl. Jeho erfurtští učitelé byli v zásadě humanisty. Produktů humanismu využíval, zejména na poli biblických věd (bez výdobytku německého humanismu, jímž byla znalost řečtiny, by byl překlad Písma vyloučen a celý reformační proces by tak prakticky neměl šanci uspět)⁴³⁾. Humanisty respektoval : i přes neshody se o Erasmu Rotterdamském vyjadřoval vždy s úctou. Martin se snažil o spojení s humanisty a část z nich, zejména ti mladší, radikálnější a nacionálně smýšlející, vyhledávali spojení s ním. Společně doufali, že osvobození svědomí od církevních autorit prostřednictvím reformace a osvobození německého „národa“ povede k povznesení víry, kultury a věd. Humanistickým heslem bylo „*Vzdělání a humanita!*“, Lutherovým pak „*Za evangelickou svobodu!*“ Řím se stal společným nepřítelem.⁴⁴⁾

O to důležitější byl zásah Melanchtonova génia. Ten oslabil revoluční a nacionalistické tendence reprezentované např. básnicím rytířem Ulrichem von Hutten, a provedl syntézu obou směrů, které vnímal jako spojité, představované dvěma osobnostmi: Lutherem a Erasmem. Bylo především jeho zásluhou, že se reformace zbavila prvotního antirozumového a antivědeckého zaměření.⁴⁵⁾ Vznikl tak křesťanský, evangelický humanismus, který byl neskutečně trefným vyjádřením městské kultury v Německu 16. století a Lutherovi to tak přímo získávalo příznivce. Melanchton tím

⁴²⁾ Albrecht, Michael J. Jsme žebráci, s. 59.

⁴³⁾ Stern, Leo. Martin Luther und philipp Melanchthon – Ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung, s. 81.

⁴⁴⁾ tamtéž, s. 61.

⁴⁵⁾ Tříšková, Jindra. Philipp Melanchthon, s. 153.

prokázal příteli službu, kterou nelze ocenit. Spojení reformace s humanismem bylo solidním základem luteránské teologie, Jindra Třísková to vyjadřuje takto: „*Přitom tento humanista vedle hříchu a jeho následků neméně věřil v rozum a vůli. Teologie tak získala u Melanchthona filozofické zázemí, které mu dovoľovalo teoretické a systematické zařazování množství náhledů. Rozvíjení mravních a duchovních sil člověka se dosahuje – teologicky řečeno – „pod zákonem“.*“⁴⁶⁾

Dalším úhlem pohledu, ze kterého můžeme posuzovat míru humanismu obou osobností, je jejich vztah k historii. Melanchton už za svého působení v Tübingenu doplnil souhrn sedmi svobodných umění o dějiny a poezii. Dějiny považoval za nevyhnutelnou podmínku veškerého lidského konání. Řekl: „*Bez dějin zůstáváme jako děti a tápeme ve tmě. Ony nám ukazují nejjasněji, co je pěkné a co ošklivé, co dobré a co zlé – lépe nežli filozofie.*“⁴⁷⁾ V roce 1518 v projevu ve Wittenbergu rozdělil filozofii na tři hlavní větve : přírodní vědy, etiku a dějiny.⁴⁸⁾ Ty s etikou přímo souvisejí, protože v jeho pojetí všechno začíná afektem: vášní, pýchou, nenávisť. Těchto případů je historie plná, proto člověka vychovává a posiluje ve víře. Melanchton nepřijal tradiční dělení dějin do sedmi věků. Studium Bible, babylonského Talmudu a historiků antiky došel k tvrzení, že svět byl stvořen před 5500 lety a do jeho zániku zbývá ještě 500 let. Těchto 6000 let se dělí na tři epochy: 2000 let před zákonem, 2000 let pod zákonem Abrahámovým a 2000 let pod zákonem Kristovým. Podobně dějiny církve mají čtyři éry, jejichž dělítky jsou Origenes, Augustin a „temný středověk“.

⁴⁶⁾ Třísková, J. Philipp Melanchthon, s. 153.

⁴⁷⁾ Veselý, Daniel. Filip Melanchton a dejiny, s. 270, in: Křesťanská revue, č. 10, 1997, s. 168-270.

⁴⁸⁾ De corrigendis adolescentiae studiis, cit. dle Cipro, M. Galerie světových pedagogů, s. 340.

Melanchtonovým největším počinem v této oblasti byla práce na *Carionově kronice*. Jejím autorem byl Melanchtonův bývalý spolužák, vl. jm. Johann Negelin z Bietingheimu. Ten Philippa v prosinci roku 1530 požádal, aby jeho kroniku upravil před vytištěním a aby k ní napsal úvod. To se stalo, dílo se setkala s obrovským úspěchem a vycházelo po celé Evropě.⁴⁹⁾ Melanchton knihu spolu se svým zetěm trvale doplňoval, postupně se z ní vlastně stalo spíš dílo jeho, než Carionovo, toto jméno jí ale ponechal.

Jaký je to rozdíl oproti Lutherovi, který jakýkoli smysl pro dějiny úplně postrádal, Aristotela označil za „líného osla“⁵⁰⁾ a Caesara za „pouhou opici“⁵¹⁾... Lutherův pohled na svět a dějiny je veskrze eschatologický: věřil, že svět je špatný a velmi brzo skončí.⁵²⁾ Společenský řád a hierarchie, vše je dáno od Boha a s rozumem nesouvisí.

Oproti tomu Melanchton byl přesvědčen, že „civilizace spočívá na rozumové a zákony spořádané harmonii společenských sil.“⁵³⁾

Přestože jsem zde Melanchtona představila jako jednoznačného představitele humanismu, je nutné říci, že to byl člověk, který v sobě zároveň nesl výrazné zpátečnické rysy. Typické je jeho odpírání práva na svobodu názorů – Melanchton schvaloval upálení Miguela Serveta za antitrinitářství a novokřtěnectví r. 1553⁵⁴⁾ a žádal přísný trest pro Mikuláše Koperníka za jeho vydání spisu *Oběhy nebeských sfér*, v němž umisťuje do středu vesmíru Slunce.⁵⁵⁾

Tak či tak, lze říci, že reformační proces by bez výsledků humanismu patrně nebyl možný, šly ruku v ruce.

⁴⁹⁾ mimochodem, autorem jejího českého překladu byl Daniel Adam z Veleslavína.

⁵⁰⁾ Friedell, Egon. Kulturní dějiny novověku I, s. 194.

⁵¹⁾ tamtéž.

⁵²⁾ Dawson, Christopher. Rozdělení, nebo reforma..., s. 93.

⁵³⁾ Třísková, J. Philipp Melanchthon, s. 155.

⁵⁴⁾ Molnár, Amadeo. Na rozhraní dějin, s. 356.

⁵⁵⁾ Toulky minulostí světa 6, ed. Volný, Zdeněk. Via Facti, Praha, 2004, s. 78.

4. kapitola - Jak Luther a Melanchton vnímali reformaci

Prvním a základním rozdílem mezi oběma muži byl už jejich přístup k Bohu. Melanchtonovi záleželo spíše na úctě k Bohu a na poznání božího dobra, nežli na teologii a službě Bohu⁵⁶⁾, zatímco Luther byl orientován čistě teologicky a jeho osobní vztah k Bohu byl spíš blízko zlobě, obavám a pochybnostem, do představy Boha si příliš silně projektoval svého otce, čehož si všimli už jeho nadřizení v klášteře a uvedli, že Luther Boha nenávidí.⁵⁷⁾ Bůh je pro něho (před přijetím učení o milosti vírou) trestajícím elementem šířícím strach. To přímo ovlivnilo jejich přístup k reformaci.

Zatímco Luther jí byl plně pohlcen, věnoval se jí stoprocentně a často zuřivě, pro Melanchtona byla jen jedním z oborů, kterým se věnoval. Zatímco Melanchtonovi životopisci vytkli omezenou periodu, ve které se Philipp věnoval hlavně teologii⁵⁸⁾, Luther jí věnoval takřka celý dospělý život.

Melanchton ve 20. letech odolával Lutherovu tlaku, aby plně přešel na teologickou fakultu. Místo toho si zachoval příslušnost k oběma fakultám, a podle seznamu jeho přednášek víme, že i v letech 1518 – 22 početně převládaly jeho přednášky filozofické, filologické a další, nad těmi teologickými. Tento rozdíl se s postupujícím časem ještě zvětšoval : do Lutherovy smrti měl pak Melanchton třináct přednášek teologických proti sedmdesáti neteologickým.⁵⁹⁾

V nejbouřlivějších letech, 1519 a 1520, Melanchton stačil (krom teologické práce) vydat také rozsáhlé učebnice řečnictví a dialektiky. Jako spisovatel se ale věnoval více

⁵⁶⁾ „An seiner Güte lernt man ernst Gott wirklich kennen.“ Stupperich, Robert von. Melanchthon, s. 31.

⁵⁷⁾ Erikson, E. H. Mladý muž Luther, s. 18.

⁵⁸⁾ léta 1519 – 1525. Stern, Leo. Philipp Melanchthon, s. 20.

⁵⁹⁾ tamtéž, s. 37.

teologii. Ve výboru textů *Corpus Reformatorum* je obsaženo šest Philippových svazků věnovaných filologii, filozofii, historii a geografii, ale devět svazků teologických.⁶⁰⁾

Leo Stern vyjadřuje názor, že všechno, co Philipp pro Luthera dělal, dělal vlastně v sebezapření, proti své přirozenosti a vždy znovu hledal cestu zpět od teologie k filozofii.⁶¹⁾ Stalo se z toho jeho celoživotní dilema, které vyvrcholilo v době Lutherova pobytu na Wartburgu. Tehdy měl pochybnosti jak o Lutherově učení, tak o Lutherovi samém, těžce nesl také odloučení od Erasma.⁶²⁾ Dokonce zvažoval, že Wittenberg opustí a své reformační působení ukončí. K tomu, aby nakonec zůstal, ho přimělo jednak Lutherovo přemlouvání, jednak sňatek s wittenberskou měšťankou Katharinou Krapp.⁶³⁾

Naopak Lutherova svatba Melanchtona pobouřila a oba muže poněkud odcizila. Philippovi vadila nejen skandálnost sňatku⁶⁴⁾, ale také termín svatby. Konala se totiž roku 1525, kdy země stála v selské válce, na níž měl Luther určitý podíl a částečně lze říci, že ji v jistém smyslu pomohl podnítit, byť neúmyslně. Melanchton se k tomu vyjádřil takto: „*Prostě si jen spokojeně žije, ke škodě své pověsti, a to právě ve chvíli, kdy Německo potřebuje jeho rozum a sílu.*“⁶⁵⁾

Tyto rozpory mezi Lutherem a Melanchtonem měly značný vliv na jejich reformační dílo. Zatímco ve 20. letech stál Melanchton v Lutherově stínu, pomáhal mu spíš tichou spoluprací a snažil se mu vylepšit pověst v akademických

⁶⁰⁾ Stern, L. Philipp Melanchthon, s. 38.

⁶¹⁾ tamtéž, s. 20.

⁶²⁾ tamtéž.

⁶³⁾ tamtéž, s. 31.

⁶⁴⁾ Luther se oženil s bývalou jeptiškou Katharinou de Bora, která krátce předtím utekla z kláštera v Nimbschen. Sám Luther odložil mnišské roucho rok před svatbou. V této době v lidu rezonovala pověst o tom, že na svět přijde Antikrist, potomek mnicha a jeptišky.

⁶⁵⁾ Fearon, Mike. Martin Luther, s. 104.

kruzích⁶⁶⁾, ve 30. a 40. letech je už aktivnější než Luther, na disputacích vystupuje sám za sebe, nejen jako Lutherův žák. Přestože osobně si byli stále blízcí, pracovně se jejich cesty spíše rozcházely.

Luther sám to vyjádřil takto: „*Magister Philippus je zbožné srdce, dobře mu rozumím; pokouší se klidnými slovy obrátit své protivníky; napodobuje proroka Joela; on potřebuje motyku, kdežto já ostřím válečnou sekyru.*“⁶⁷⁾

To přesně vystihuje jejich tendence: zatímco Luther byl čím dál neústupnější a zuřivější, uzavíral se doma s rodinou: mimochodem, „doma“ pro Luthera znamenalo mnichy opuštěný augustiniánský klášter, ze kterého mu kurfiřt zřídil rezidenci - to je skutečně ironie; neúměrně pil a jedl, teprve v této době se z něho stal tlustoch známý z pozdních Cranachových portrétů, propadal depresím a psal nenávistné pamflety, jejichž vulgárnost dosahuje rozměrů překračujících veškeré meze.

Oproti tomu Melanchton v této době vede disputace a pořizuje z nich zápisy, které jsou pro historiky cennými prameny. Nechtěl zanedbat nic, co by mohlo vést ke kompromisu a smíření s katolíky, proto s nimi jednal téměř neustále. Luther ho za to kritizoval: „*Prosím tebe, jenž jsi ve všech ostatních věcech bojovníkem, bojuj také proti sobě samotnému, neboť ty jsi sám sobě největším nepřítelem, kterému satan dodává tolik zbraní proti tobě.*“⁶⁸⁾ Melanchtona ale ze vstřícného postoje nezviklal, odepisoval mu: „*Vím, že naši umírněnost lid haní. Nesluší se ale ustoupit před povykem davu, musíme myslet na mír a budoucnost. Jestliže bude možno v Německu obnovit svornost,*

⁶⁶⁾ Stern, L. Martin Luther und Philipp Melanchthon, s. 13.

⁶⁷⁾ Hansen, R. Philipp Melanchthon, s. 257.

⁶⁸⁾ tamtéž, s. 258.

bude to pro všechny velkým štěstím.“⁶⁹⁾

Obecně lze ale říci, že čím déle konflikt mezi církvemi trval, tím více se její vůdci blížili kompromisu, hrdinství reformátorů postupně vyprchávalo.⁷⁰⁾

Přestože v názorech na řešení situace se oba reformátoři lišili, ve svých postojích k okolnímu dění se v zásadě shodovali. Ve sporu mezi vzbouřenými sedláky a pány sepostavili na stranu panstva, oba shodně kritizovali Thomase Müntzera a podobně. Jejich spolupráce formou Lutherovy propagace a Melanctonovy organizace pokračovala i v tomto pozdějším období, jejím výsledkem byla např. vizitace kostelů nové církve, kterou Melancton prováděl v letech 1527 – 29 v Sasku. Spis, který o vizitaci napsal, *Unterricht der Visitatoren* z roku 1528⁷¹⁾, upozorňuje na základní problémy církve a jeho návrhy na řešení těchto nedostatků se staly základem státního církevního práva, které v Německu platí dodnes. Luther na zjištění situace v církvi reagoval vydáním Velkého a Malého katechismu, o nichž ještě bude řeč později.

Na tomto místě bych ráda popsala Lutherův postoj k vznikající luterské církvi. Martin Luther se velmi soustředěně věnoval obsahu kázání a učení, ale naopak k formě a k organizaci církve byl do značné míry lhostejný. Církev aktivně nebudoval, takže postrádala větší plejádu výrazných osobností, což její postavení, alespoň zpočátku, oslabovalo. Dalším faktorem bylo také to, že se v podstatě nesnažil získávat nové církvi věřící – lidé jsou pro něho principiálně až na druhém místě, tedy za Bohem.⁷²⁾ I práce v církvi se tak stala zejména náplní Melanctonovy práce a

⁶⁹⁾ Hansen, R. Philipp Melancton, s. 258.

⁷⁰⁾ Ve středu mezi oběma církvemi stál kromě Melanctona např. i štrasburský reformátor Martin Bucer. Stern, L. Philipp Melancton, s. 43.

⁷¹⁾ Hansen, R. Philipp Melancton, s. 259.

⁷²⁾ Luther, Martin. O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí, Jan Laichter, Praha, 1935, s. 67.

fyzicky tak lze luteránskou církev považovat za výsledek jeho snahy.

Zároveň v této době vzniklo Melanctonovo životní dílo.

5. kapitola - Confessio Augustana

Přestože byl Melanchton při práci na Augšpurském vyznání pouhým spoluautorem, z textu je zřejmé, že se na ní podílel nejvíce a také ji nejsilněji ovlivnil. Zároveň byl asi tím, kdo v ni vkládal největší naděje – jak už bylo řečeno, Luther byl k podobným usmiřovacím aktivitám skeptický. Ve stejném duchu se o augšpurském sněmu vyjádřil při svých proslulých „*tischreden*“⁷³⁾: „*Naše učení tam schválili a máme z toho výhody... Ale o svět se nestaráme. Kvůli světu jsme s tím nezačali, ani s tím kvůli světu neskončíme.*“⁷⁴⁾

To přesně ukazuje rozdíl ve vnímání obou mužů: Melanchton to dělal právě pro svět, pro lidstvo – byl přesvědčen, že všechny vědy, tedy včetně teologie, mají být o člověku a mají mu sloužit.⁷⁵⁾ Oproti tomu Luther chtěl vždy sloužit v první řadě Bohu.

Když Melanchton Augšpurské vyznání koncipoval, neměl v úmyslu vytvořit teologickou summu ani dogmatický systém. Chtěl jen prokázat pravověrnost luterských kazatelů a myslitelů. Jejich počet totiž neustále stoupal, přibývalo také zastánců luterství z nejvyšších společenských vrstev. To vyvolalo potřebu mít v rukou jasnou, zcela konkrétní právní a teologickou kodifikaci nové víry. Právě toto vymezení, pojmenování stěžejních problémů a vyjádření základních tezí se mělo stát východiskem pro další jednání s protistranou.

Konfese je ale určena všem křesťanům bez rozdílu vyznání, tedy luteránům i katolíkům zároveň. Jejím cílem je věřící sjednocovat. To je proklamováno už v úvodu

⁷³⁾ Tischreden – Zápisky od stolu vznikly ze zápisů studentů, kteří žili u manželů Lutherových v nájmu. Luther je zval k diskusím ke svému stolu, jejich poznámky a vzpomínky byly později shromážděny a vydány. Fearon, Mike. s. 107.

⁷⁴⁾ cit. dle Vokoun, Jaroslav. Kázání k památce Augsburského vyznání, in : Lutheranus 2006, Lutherova společnost, Praha, 2006, s. 8.

⁷⁵⁾ Hansen, R. philipp Melanchton, s. 260.

adresovaném Karlu V.: „*dosvědčujeme, že se proti ničemu, co by mohlo – s Bohem a dobrým svědomím – sloužit k dosažení křesťanské svornosti, nebudeme zpěčovat.*“⁷⁶⁾ . Melanchton prohlašuje: „*my před Vaší císařskou milostí jakožto naším nejmilostivějším pánem dosvědčujeme, že jsme připraveni s dotyčnými knížaty, našimi přáteli, a stavy přátelsky rozmlouvat o vhodných způsobech a přijatelných cestách, abychom se, pokud to lze, v této záležitosti poctivě dorozuměli a bez vzájemných hádek se s ní pokojně vyrovnali, aby tak – dá-li Bůh – roztržky ustaly a došlo se k jednomu pravému, svornému náboženství a aby – jelikož máme všichni žít a bojovat pod jedním Kristem a jednoho Krista vyznávat, ve smyslu ediktu Vaší císařské milosti – bylo všechno přivedeno k Boží pravdě...*“⁷⁷⁾

Při tvorbě Augustany Luther nebyl osobně přítomen. Její konečná verze vznikala totiž poměrně narychlo, přímo v Augšpurku, kam Luther nemohl přijít, protože byl stále ještě pod říšskou klatbou. Melanchtonovu redakční činnost sledoval prostřednictvím korespondence z Koburgu v Sasku.⁷⁸⁾ Odtud psal, že by sám podobně „*mírného a tichého našlapování*“⁷⁹⁾ ani nebyl schopen. Později napomínal, aby už nadále neslevovali, protože už dospěli na pokraj možností kompromisu. O konečném znění ale Melanchtonovi napsal, že se mu „*mimořádně zamlouvá*“⁸⁰⁾. Philipp se zjevně snažil nahradit nepřítomnost svého kolegy tím, že se opíral o jeho práce až k Lutherovu Vyznání. Jako hlavní pramen mu posloužily Švabašské články vzniklé v létě roku 1529 k dohodě s braniborskými a norimberskými legáty jako zástupci mimosaských evangelíků, dále Torgavské články

⁷⁶⁾ Kniha svornosti, Kalich, Praha, 2006, s. 50.

⁷⁷⁾ tamtéž.

⁷⁸⁾ tamtéž, s. 43.

⁷⁹⁾ tamtéž.

⁸⁰⁾ tamtéž.

obhajující legitimitu reformačních změn církevního uspořádání⁸¹⁾, a Lutherův polemický spis s Huldrychem Zwinglim nazvaný *Vom Abendmahl Christi. Bekenntnis*.⁸²⁾

Augšpurské vyznání je nutné číst jako celek, jednotlivé na sebe totiž věcně navazují. Celkem obsahuje 21 článků věroučných a 7 článků o „zneužívání“. Za nejdůležitější lze považovat dva z nich: o ospravedlnění před Bohem skrze víru pojednává čtvrtý a o večeři Páně a eucharistii desátý. Závěry luteránů se totiž v těchto dvou otázkách liší od tezí katolíků : to, že milosti lze dosáhnout jedině vírou v Boha, a to, že Kristus je v eucharistii opravdu přítomen, je zde řečeno poměrně nekompromisně, s dovětkem, že „*Ti, kdo učí jinak, se zavrhuje*.“⁸³⁾

Právě tyto dva články, ač zcela zásadní, jsou svým rozsahem nejkratší, večeři Páně nejsou věnovány ani celé dva řádky. Zajímavý je také šestý článek „*O nové poslušnosti*“, který cituje sv. Ambrože a akcentuje bezplatnost spásy: „*Tak Bůh ustanovil, aby ten, kdo věří v Krista, byl spasen, bez skutku, pouhou vírou, a zdarma přijal odpuštění hříchů*.“⁸⁴⁾ To je přímou kritikou katolické praxe – prodeje odpustků. Ten dosáhl v Sasku přímo tragikomických rozměrů: jejich hlavní organizátor, lipský dominikán a kazatel Johann Tetzel stanovil za hříchy přesné taxy : 12 dukátů za sodomii, 9 za svatokrádež, 6 za čarodějnictví a 4 (!) za vraždu rodičů. Hříchy bylo možné i předplácet, platit za mrtvé a strhávat ze speciálního odpustkového bankovního konta – samozřejmě, tyto obchody měly politické pozadí a padly na splácení osobních dluhů zúčastněných osob.⁸⁵⁾

⁸¹⁾ Kniha svornosti, s. 42.

⁸²⁾ tamtéž, s. 41.

⁸³⁾ tamtéž, s. 55.

⁸⁴⁾ tamtéž, s. 54. Ve skutečnosti šlo o neznámého autora, který byl s Ambrožem do reformační doby zaměňován, od té doby je odlišován jménem Ambrosiaster.

⁸⁵⁾ Albrecht a Jáchym Braniborský. Fearon, M. Martin Luther, s. 51.

Ale vraťme se zpět k *Vyznání*. Sedmý článek říká, že „*k pravé jednotě církve dostačuje soulad v učení evangelia a ve vysluhování svátostí, aniž by bylo třeba, aby se všude dodržovala stejná ustanovení, služby nebo obřady ustanovené lidmi*“⁸⁶⁾. Všimněme si, že říká „*aniž by bylo třeba*“, nikoliv jako Luther, který tvrdí, že jsou přímo ke škodě. V tomto případě mluví *Konfese* přímo Melanchtonovou řečí. Naopak dvacátý článek „*O souvislosti víry a dobrých skutků*“ je plně v souladu s učením Martina Luthera.⁸⁷⁾ K tomuto tématu se ještě vrátím později. Z jedenadvaceti věroučných článků je nejdelší a kromě biblické argumentace ukazující, že dobré skutky (které ale musíme chápat v církevním slova smyslu: jsou to posty, poutě, ctění svatých, mnišství nebo růženec) „nemohou smířit Boha ani nám přivodit odpuštění hříchů a milost, ale že toho docházíme jenom vírou“.⁸⁸⁾ Obsahuje také definice, co vlastně víra znamená, a několik stručně vysvětlených stanovisek k jednotlivým aspektům otázky Boží milosti. Martin Luther věnoval tomuto problému několik knih, které rozeberu později, v následující kapitole, proto nebudu tento článek na tomto místě příliš rozvádět. Magister Philippus se v této části držel Lutherových spisů velmi věrně.

V textu článku upoutá jiná věta: obsahuje totiž ojedinělou dobovou reflexi, od nichž je jinak *Konfese* téměř oproštěna: „*O těchto věcech kazatelé dříve málo učili, nabádali jen k dětinským a nepotřebným skutkům, jako jsou stanovené svátky, posty, náboženská bratrstva, poutě, ctění svatých, růženec, mnišství apod. Po našem napomenutí se však už naši odpůrci poučili, odvykají si a tyto neužitečné skutky nehlásají tak jako dřív. Začínají se již zmiňovat také o víře, o níž předtím tak nápadně mlčeli. Učí, že jsme ospravedlněni*

⁸⁶⁾ Kniha svornosti, s. 54.

⁸⁷⁾ srv. Luther, Martin. O svobodě křesťanské.

⁸⁸⁾ Kniha svornosti, s. 58.

nejen skutky, ale spojují víru a skutky a praví, že jsme ospravedlňováni vírou i skutky.“⁸⁹⁾

Jedenadvacátý článek říká, že nemají být vzýváni světci, protože jediným přímluvcem je podle Bible Kristus. Tím je zřejmě vyčerpán počet artikul, které s katolickou církví nějak polemizují nebo ji kritizují. Ty ostatní, a zejména ty, jimiž Konfese začíná, jsou čistě katolické: „*O Bohu*“, „*O prvotním hříchu*“, „*O Božím Synu*“ a další jen potvrzují stanoviska katolické církve a jsou obvykle ukončeny rutinním dovětkem, v němž jsou odsouzeny jak starší, tak nové sekty a hereze, např. donatisté, pelagiáni, ariáni, manichejci. Největší averzi dává Melancton najevo novokřtěncům, které nenáviděl s Lutherem ve shodě.⁹⁰⁾ Tyto odsudky měly za cíl zdůraznit spojitost obou církví proti heretikům jako společným nepřátelům, distancovat se od kacířů, k nimž byli luteráni ze strany katolické církve řazeni.

Za největší ústupek katolíkům lze považovat osmý článek nazvaný „*Co je církev?*“, který konstatuje, že svátosti působí, i když je vysluhují zlí, protože jsou přikázány Kristem.⁹¹⁾ Závěr první části Augustany, tedy odstavec následující po věroučných problémech, působí až trochu servilním dojmem. Melancton píše: „A i kdyby tu byla nějaká nesrovnalost, biskupové měli prokázat vůči našim jistou mírnost a snést vyznání, jehož nástin jsme tu předložili. Vždyť ani církevní zákony nejsou tak tvrdé, aby žádaly všude tytéž obyčeje...“⁹²⁾ Těžko si lze představit, že by podobně smířlivý výrok přešel přes Lutherovy rty.

Dostáváme se k druhé části Vyznání, nazvané „*Články, v nichž se probírají změněné zlořády*“. Začíná zásadním prohlášením: „*Naše církev se v žádném článku víry neliší od*

⁸⁹⁾ Kniha svornosti, s. 58.

⁹⁰⁾ tamtéž, s. 57.

⁹¹⁾ tamtéž, s. 44.

⁹²⁾ tamtéž, s. 60.

*církvě obecné, pouze se zřikají několika zlořádů, které proti smyslu církevních zákonů nově zavedla zkažená doba.*⁹³⁾ Postupně se zabývá problémy Večeře Páně, kněžského manželství, mše, zpovědi, rozlišování pokrmů, klášterních slibů a církevní moci.

V prvním článku samozřejmě hájí podávání obojího, tedy vína i hostie, podle Kristových slov „*Píte z toho všickni.*“ (Matouš) Zato druhý článek psal Philipp pravděpodobně se sebezapřením: vyslovuje se v něm pro to, aby bylo kněžím dovoleno se ženit. Podle Sterna byl ale Melanchton zastáncem celibátu.⁹⁴⁾ V konečném znění článku se podřídil Lutherovým názorům na manželství: to má v jeho pojetí ukázňovat sexuální pudy a zabránit tak pohoršujícímu porušování celibátu s konkubínami.⁹⁵⁾ K tomuto tématu se znovu vrací v šestém, respektive sedmadvacátém článku „*O klášterních slibech*“. Zde kritizuje skutečnost, že katolíci učí, že Bůh spasí spíše mnichy, protože žijí svatým životem, nežli prosté věřící žijící v hříchu, dále fakt, že do kláštera odcházejí často lidé z donucení nebo z materiálních důvodů, čímž slib ztrácí smysl, a také nemožnost klášter opustit, pokud mnich či jeptiška prostě změní názor. Církev podle tohoto článku nemá právo od nikoho vymáhat jakýkoli slib, a Melanchton zde opakuje Lutherovu tezi z roku 1521, totiž to, že kláštery byly opředeny tolika falešnými argumenty a domněnkami, že je možné klášterní sliby považovat za neplatné.⁹⁶⁾

Ostatní články nemají takovou důležitost. Hovoří o tom, že je lepší se celý život omezovat, než držet posty v konkrétní dny a proto věřit ve spásu, že zpověď nemusí být přesným výčtem veškerých hříchů a podobně. Naopak zásadní je poslední článek „*O církevní moci*“. Je zde vysloven požadavek

⁹³⁾ Kniha svornosti, s. 61.

⁹⁴⁾ Stern, L. Martin Luther und Philipp Melanchthon, s. 111.

⁹⁵⁾ Luther, M. O křesťanské svobodě, s. 111.

⁹⁶⁾ Kniha svornosti, s. 72.

na oddělení moci církevní a světské, s tím, že pokud už nějaké statky biskupové v opatrování mají, měli by se zdržet jakékoli soudní činnosti a vynášení všech nových ustanovení.⁹⁷⁾

Konfese končí dalším ujištěním: „*A neuvedli jsme a nepověděli nic, co by mohlo kohokoli urážet. Přednesli jsme jen to, co podle našeho soudu bylo nutno říci, aby se vidělo a vědělo, že jsme v učení a obřadech nepřijali nic proti Písmu nebo proti obecné křesťanské církvi, poněvadž je zřejmé, že jsme pečlivě dbali, aby se do našich církví nevetřely žádné bezbožné věroučné novoty.*“⁹⁸⁾ Podepsáni jsou pod ní vévoda a kurfiřt saský, markrabě braniborský, vévodové brunšvicko-lüneburský, saský a luneburský, lantkrabě hesenský, kníže z Anhaltu a městské rady Norimberku a Reutlingenu.⁹⁹⁾

Konfese byla přijata luteránskými stavy na zasedání říšského sněmu v Augšpurku roku 1530 a vzápětí byla slavnostně přečtena císaři. Byl to jistě úspěch, ale ani Melanchtonovi se nepodařilo všechno: evangelické stavy odmítly jeho myšlenku, že by bylo možno biskupství zachovat a dokonce biskupům pravomoci zvýšit za předpokladu, že by plnili zadané povinnosti a chovali se mravně.

Hned po vydání Vyznání vznikly v různých luterských táborech různé výklady. Melanchton reagoval tím, že roku 1531 vydal spis *Apologia*, tedy *Obrana Konfese*, kde sporné body vysvětloval a obhajoval. To ale příliš nepomohlo a ke sjednocení výkladů došlo až v roce 1577, kdy vznikla tzv. „Formule svornosti“. Na tyto dokumenty se zaměřím v následující kapitole.

⁹⁷⁾ Kniha svornosti, s. 73-77.

⁹⁸⁾ tamtéž, s. 78.

⁹⁹⁾ tamtéž.

6. kapitola - Apologie Augšpurského vyznání

Císař Karel V. od sněmu očekával (a je to tak psáno i ve svolávacích listinách), že obě frakce německého křesťanstva předloží vlastní formulace postojů a na jejich základech vznikne vzájemná dohoda.¹⁰⁰⁾ Luterská strana toto očekávání naplnila zveřejněním Augšpurské konfese, katolíci se ale rozhodli jinak: počkali si na čtení Augustany a namísto vlastní teologické sumy sepsali odpověď na Augustanu nazvanou *Confutatio Confessionis Augustana*. Jejím spoluautorem byl Johannes Eck, který už měl s disputacemi s luterskými teology zkušenosti, například z Lipska z 5.7.1519, kde Martina Luthera přiměl k přiznání shody s učením odsouzeného kacíře Mistra Jana Husa.¹⁰¹⁾

Confutatio čili „Vyvrácení“ bylo sněmu přečteno 3. srpna 1530, a to i císařovým jménem, nejen jmény autorů.¹⁰²⁾

Pokud by luterská strana neodpověděla, byla by považována za poraženou. To nechtěla připustit, proto se rozhodla zveřejnit obranu před *Konfutací*. Jejím sepsáním byl pověřen opět Philipp Melanchton. Jeho tvůrčí role při práci na *Apologii* byla podstatně větší než u *Konfese*: teď už nebyl spoluautorem, ale autorem prakticky jediným, *Apologia* vychází jeho jménem: „*laskavému čtenáři s pozdravením v Pánu Philipp Melanchthon*“¹⁰³⁾

Jejích více než 180 stran (v edici *Kniha svornosti*) muselo vzniknout za velmi stísněných okolností: císaři byla *Apologia* předána už 22. září 1530, což znamená, že na její sepsání neměl Melanchton k dispozici ani celé dva měsíce. On sám si navíc v předmluvě stěžuje, že „odpůrci“ odmítli luterským teologům vydat text *Konfutace* a on tudíž neměl nač

¹⁰⁰⁾ *Kniha svornosti*, s. 81.

¹⁰¹⁾ Molnár, Amadeo. *Na rozhraní věků – cesty reformace*, s. 150.

¹⁰²⁾ *Kniha svornosti*, s. 81.

¹⁰³⁾ *tamtéž*, s. 87.

reagovat: „Poté došlo na obou stranách k vyjednávání a naši prokázali, že jsou připraveni učinit vše, co bez urážky svědomí učinit mohou. Ale naši odpůrci trvali tvrdošíjně na svém, abychom jim v jejich zjevných bludech a zlořádech dali za pravdu. To jsme však učinit nemohli. Císař proto znovu žádal, aby naše knížata a stavové vyslovili s Konfutací souhlas; ti to však i potom odmítli. Cožpak mohli souhlasit se spisem, který neznali a neviděli? Cožpak mohli přistoupit na odpověď odpůrců, když věděli, že zavrhuje některé články z důvodů, které bez hříchu nemohou přijmout?“¹⁰⁴⁾

Podle Melanchtonových slov tedy Obrana vznikla jen na základě výpisků, které si z jejího veřejného čtení pořídili luteránští účastníci sněmu – poznamenali si hlavní sporné body a jen podle nich pak Melanchton odpověď sepisoval.¹⁰⁵⁾

Struktura Apologie je shodná se strukturou Vyznání. Sestává ze stejného počtu článků, které jsou věnovány týmž tématům, zachováno je i jejich pořadí. Jedinou formální změnou je to, že dlouhé články jsou děleny do podkapitol podle dalších souvislostí. Rozsah Apologie je proti rozsahu Vyznání přibližně šestinásobný. Každý článek začíná konstatováním, nakolik je či není schválen Konfutací a jaké připomínky a námitky vůči němu Konfutarec vznáší, proti nim se potom Melanchton ohrazuje. Celkový charakter spisu je podstatně polemičtější, útočnější a jakoby naléhavější. Předmluva už neproklamuje v první řadě touhu po dorozumění a nedemonstruje mírumilovnost, naopak vyznívá značně bojovně: „oni (tj. katolíci) však jednají jinak: dokazují, že nehledají ani pravdu ani jednotu, ale naši krev; svár a zlobu. I tentokrát jsem byl v psaní co nejmírnější, ale pokud se někomu bude zdát, že je má řeč místy drsná, musím předem

¹⁰⁴⁾ Kniha svornosti, s. 87.

¹⁰⁵⁾ tamtéž.

podotknout, že nevedu spor s císařem či s knížaty, jichž si patřičně vážím, ale s theology a mnichy, kteří vystoupili proti nám. Viděl jsem nedávno jejich odpověď (tj. *Confutatio*) a zjistil jsem, že je psána tak záludně, jízlivě a úskočně, že by byla v některých věcech schopna ošálit a svést i moudřejší lidi. Všemi křivými a lstivými námitkami našich odpůrců jsem se nezabýval, poněvadž by tomu nebylo konce.“¹⁰⁶⁾ V závěru předmluvy dokonce používá formulaci: „*A nakonec poroučíme svou věc Pánu, on rozsoudí náš spor nejspravedlivěji.*“¹⁰⁷⁾ Všimněme si formulace „*rozsoudí náš spor*“ – je v ostrém protikladu se zněním *Konfese*, které hovoří spíše o „*křesťanské svornosti*“¹⁰⁸⁾ a „*aby Bůh daroval pokoj*“¹⁰⁹⁾. V *Apologii* už nejde o prokazování katolicity, ale o ostrý názorový střet a politický boj.

První článek *O Bohu* a třetí článek *O Kristu* katolická strana buď schválila, nebo nekomentovala. Je v nich podána jen charakteristika trojjedinosti a tvrzení, že Kristus je pravým Bohem i pravým člověkem, nejde tedy o konfliktní otázky. Schválila také devátý článek, který hovoří o nutnosti křtu ke spasení a „*že mají být křtěny maličké děti*“¹¹⁰⁾, a také desátý článek *O svaté Večeři Páně*, dále šestnáctý článek *O politickém zřízení*, který odděluje království Kristovo od království světského a povoluje tak věřícím vlastnit majetek a „*užívat občanských pořádků kteréhokoliv národa, uprostřed něhož žijeme*“¹¹¹⁾, dále článek sedmnáctý *O Kristově příchodu k soudu* a devatenáctý *O příčině hříchu*. Tím soupis schválených věroučných článků končí, články o „*zlořádech*“¹¹²⁾

¹⁰⁶⁾ Kniha svornosti, s. 87.

¹⁰⁷⁾ tamtéž.

¹⁰⁸⁾ tamtéž, s. 49.

¹⁰⁹⁾ tamtéž, s. 50.

¹¹⁰⁾ tamtéž, s. 164.

¹¹¹⁾ tamtéž, s. 207.

¹¹²⁾ tamtéž, s. 61.

samozřejmě katolíci přijmout nemohli, protože k nim byly už v Konfesi značně kritické. Proto jsou i jinak koncipovány: Melanchton v nich neodpovídá na protiargumenty autorů Konfutace, jen svá tvrzení dokládá dalšími citáty, vysvětluje, proč je Vyznání uvádí právě tak, rozsáhleji objasňuje luteránská stanoviska, kterým v Augustaně nebyl věnován tak velký prostor.

Druhý článek *O prvotním hříchu* přijímají katolíci s námitkou, že luteráni přesně neoznačili, co prvotní hřích je – Melanchton se proti tomu brání: „*Však naši odpůrci většinou ani nevědí, co mají o této otázce povědět. Často se zaplétají a protiřečí si a dostatečně nevysvětlují, ani co je prvotní hřích ani co je přirozená porušenost a nedostatek spravedlnosti.*“¹¹³⁾ V této kapitole se Melanchton velmi často odkazuje na Luthera.

Podobně s námitkou je přijat jedenáctý článek *O zpovědi*. Katolická strana připojuje požadavek, aby ve shodě s lateránským koncilem byla zpověď povinná každý rok a aby věřící vyjmenoval všechny hříchy, na které si je schopen vzpomenout, což pro luterské teology není důležité, dokonce to považují za přítěž: „*Celá křesťanská církev v Evropě ví, v jakých osidlech se ocitá lidské svědomí kvůli tomuto ustanovení a jeho nařízení, že se mají vyjmenovávat všechny hříchy. A to ještě samo ustanovení nezatěžuje tolik, jako všechny přívěsky a požadavky, kterými je přetížili summisté, o nutnosti vypočítávat a popisovat hříchy i se všemi okolnostmi a do nejmenších podrobností. Tímto způsobem se zpověď stala pro zbožné duše opravdu mučírnou, zatímco bezbožník si ani nevšiml, že nějaká nařízení existují.*“¹¹⁴⁾ Následuje dovětek

¹¹³⁾ Kniha svornosti, s. 96.

¹¹⁴⁾ tamtéž, s. 167.

použitý už ve Vyznání, totiž že se katolíci v této otázce málo či vůbec nezmiňují o významu víry.¹¹⁵⁾

Ve dvanáctém článku *O pokání* odsoudili konfutátoři tvrzení, že pokání sestává z víry a trýzně svědomí: „*Popírají, že víra je součástí pokání.*“¹¹⁶⁾ Chudáka Philippa Melanchtona to úplně zdeптalo: „*Co s tím máme, nepřemožitelný císaři, dělat? Vždyť samo evangelium jasně svědčí, že z víry docházíme odpuštění hříchů. A ti, kteří se proti nám postavili, odsuzují tedy slovo evangelia. Nemůžeme jim proto dát za pravdu; čisté a potěšitelné slovo evangelia nemůžeme odsoudit. Popírat, že odpuštění hříchů docházíme z víry, neznamena nic jiného než snižovat Ježíše Krista, znevažovat jeho utrpení a smrt.*“¹¹⁷⁾ Tento článek je vůbec velmi emotivní: Melanchton používá fráze jako: „*Zmatek nad zmatek!*“¹¹⁸⁾ nebo „*Bože, jaká tu vládne tma!*“¹¹⁹⁾ Této otázce zjevně přisuzuje největší význam: „*...všechny hádky našich odpůrců jsou jen spleť nesmyslných, planých a zbytečných výmyslů. A přitom jde o základní a nejdůležitější učení evangelia – o odpuštění hříchů.*“¹²⁰⁾

Dále jsou konfutátory připojovány námitky do článků třináctého: katolíci požadují, aby luterská strana uznala sedm svátostí, ale biřmování, poslední pomazání a zvláště kněžství a manželství za svátosti luteráni Melanchtonovými ústy odmítají přijmout¹²¹⁾; dále do čtrnáctého článku *O řádu církve*, kde katolická strana trvá na tom, že „*naši kněží musí být ustanovováni podle jejich kanonického řádu*“¹²²⁾: proti tomu se Melanchton nebrání, je ochoten to akceptovat.

¹¹⁵⁾ Kniha svornosti, s. 168.

¹¹⁶⁾ tamtéž.

¹¹⁷⁾ tamtéž.

¹¹⁸⁾ tamtéž, s. 169.

¹¹⁹⁾ tamtéž.

¹²⁰⁾ tamtéž.

¹²¹⁾ srv. Luther, Martin. *Babylonské zajetí*, s. 215.

¹²²⁾ Kniha svornosti, s. 199.

V patnáctém článku *O lidských ustanoveních v církvi* jsou konfutátoři pro jejich zachování, Melanchton odporuje zejména proto, že katolíci jimi před věřícími podmiňují spásu. „*Jestliže člověk upadl do zajetí bludného přesvědčení, že k ospravedlnění je nezbytně nutné zachovávat lidská ustanovení, ocitá se trvale v úzkých, poněvadž vidí, že není schopen všechna ustanovení dodržet. A je vůbec někdo s to všechna ustanovení vyjmenovat? Existují celé velikánské knihy, ano celé knihovny, v nichž člověk nenajde ani slovíčko o Kristu, o víře v Krista, o dobrých skutcích svého povolání, ale jen samá ustanovení, jejich výklady a vysvětlování, které jsou jednou k zlosti, podruhé k smíchu.*“¹²³⁾

Další námitky vznášejí konfutátoři proti osmnáctému článku o svobodné vůli. Melanchton na ně reaguje tím, že říká, že mezi katolíky a pelagiány v tomto učení není rozdílu.¹²⁴⁾

Zbývající články, tedy čtvrtý, pátý, šestý, sedmý, dvacátý a jedenadvacátý, katolická strana bezpodmínečně odsoudila. Jsou to ty články, které z různých hledisek pojednávají o odpuštění hříchů skrze víru, nejkonfliktnějším bodu luterské věrouky; jedenadvacátý článek potom o ctění svatých a žádostí o jejich přímluvu. Použita je velmi podobná argumentace jako ve Vyznání, jen je doložena hojnějšími citáty z Písma a má polemičtější charakter, více diskutuje s námitkami konfutátorů. Tomuto tématu je v Apologii věnováno nejvíce prostoru, nebudu ho ale na tomto místě více rozebírat, protože už o něm byla řeč v předchozích kapitolách.

Zaměřím se proto nyní na články XXII. – XXVIII. Hned v prvním článku o „*změněných zlořádech*“, tedy *O Večeři Páně pod obojí způsobou* Philipp píše: „*Naši odpůrci se ve své Konfutaci nesnaží uspokojivě vysvětlit, proč se při Večeři*

¹²³⁾ Kniha svornosti, s. 204.

¹²⁴⁾ tamtéž, s. 210.

Páně přestal přijímat kalich. Slušelo by se, aby shromáždili podstatné důkazy, proč se tak stalo, a tak poučili a uspokojili svědomí těch, které o kalich připravili. Tvrdí, že kalich byl lidu odňat řádně a podle práva. Jako důvod si nejprve vymysleli, že na počátku panoval kdesi v církvi obyčej podávat Večeři Páně pouze pod jednou způsobou. Doklad o tom však podat nemohou.“¹²⁵⁾ Brání se také proti možnosti nechtěného zneuctění Kristovy krve při podávání vína lidu: „Poukazují také na to, že kdyby se lidu podával kalich, mohla by se Kristova krev snadno vylít. To však není tak závažný důvod, aby se kvůli tomu smělo změnit nebo zrušit Kristovo ustanovení.“¹²⁶⁾

V této otázce se Melanchton rozhořčil: „*Takový je kal na eckovském¹²⁷⁾ dně. Dobře poznáváme zvučný hlas vojína Tlučhuby – a věděli bychom, jak mu odpovědět, abychom jej zahanbili. Však vidíte, jaký je to nestyda.“¹²⁸⁾*

V následující kapitole *O manželství kněží* dokonce označuje konfutátory za „*bídáky s drzým čelem*“¹²⁹⁾. Ještě rozhodněji než ve Vyznání zde Melanchton ztotožňuje zabraňování kněžským sňatkům se schvalováním a umožňováním jejich chlípnosti projevované mimo manželství.¹³⁰⁾ Ještě více než bránění nevzniklým sňatkům vadí luteránům rozlučování manželství už vzniklých, dokonce v tom apelují jmenovitě na císaře: „*Ba co víc, ještě i od tebe, nejmilostivější císaři Karle, jehož starodávná proroctví nazývají králem cudné tváře(...) od tebe si troufají žádat, abys svou čistou pravici zastával a ochraňoval jejich chlípnost. Žádají, abys proti božskému právu, proti lidskému právu, proti zákonům, které vydaly církevní sněmy, trhal manželství,*

¹²⁵⁾ Kniha svornosti, s. 221.

¹²⁶⁾ tamtéž, s.222.

¹²⁷⁾ narážka na spoluautora Konfutace Johanna Mayra Ecka.

¹²⁸⁾ Kniha svornosti, s. 222.

¹²⁹⁾ tamtéž, s. 223.

¹³⁰⁾ tamtéž, s. 224.

brojil proti nevinným lidem jedině kvůli jejich manželství, odsuzoval je k mučení a stíhal je hrdelními tresty; kněze, kterých si přece váží i divoši, týral a jejich ženy a osiřelé děti rozháněl po světě. Chtějí tě přimět, nejmilostivější a nejbezúhonnější císaři, abys přijal takové zákony, jaké by nevyhlásilo ani sebekrutější společenství divochů.“¹³¹⁾ Základní tezí je, že „manželství je svaté a že je dovoleno do něho vstupovat“.¹³²⁾

Zajímavá je také úvodní pasáž sedmadvacátého článku *O klášterních slibech*. Melanchton vypráví o františkánském mnichovi Janu Hiltenovi, který žil asi třicet let před sepsáním Obrany v klášteře v Eisenachu v Durynsku. Odvážil se veřejně kritizovat poměry v klášteře a „některé zjevné zlořády“¹³³⁾, za což byl uvězněn, onemocněl a žádal setkání s představeným kláštera, aby se mu svěřil se svými obtížemi. Představený ho ale odmítal vyslechnout, chtěl ho kárat za to, že pošpinil jméno kláštera. Hilten prohlásil, že tuto křivdu snese pro Kristovo jméno a dodal: „Až se bude psát rok 1516, přijde však jiný, a ten vás zničí, tomu už nebudete moci odolat.“¹³⁴⁾ Melanchton upozorňuje na předpovědi o pádu řeholnictví i v jiných proroctvích a přikládá tomu velkou váhu. Připomeňme, že Philipp Melanchton byl velkým příznivcem například i astrologie (kvůli tomu se mu posmíval i jeho přítel Martin Luther), těmto předpovědím tedy jistě věřil.¹³⁵⁾

Apologie popisuje velmi kriticky soudobý stav klášterů, podává poměrně rozsáhlou analýzu. Melanchton není zastáncem rušení klášterů, ale trvá na tom, že mnišský život nepřináší automaticky spásu, že spasen může být jen ten řeholník, který skutečně věří – není tedy rozdílu v naději na

¹³¹⁾ Kniha svornosti, s. 223.

¹³²⁾ tamtéž, s. 227.

¹³³⁾ tamtéž, s. 252.

¹³⁴⁾ tamtéž.

¹³⁵⁾ Hansen, R. Philipp Melanchton, s. 260.

spásu jeho a spásu kteréhokoli jiného věřícího. Katolíci to odmítají s tím, že pravý mnišský život je čistý, proto si více zaslouží spásu.¹³⁶⁾

V posledním článku O církevní moci se opět opakují argumenty použité už v Konfesi. Píše: „*V našem vyznání, v článku O církevní moci jsem se dotkli mnoha sporných bodů, ale naši odpůrci nám ani na jeden neodpovídají. Neustále se drží svého, že biskupové mají moc a právo spravovat, vést, kázat a trestat podřízený lid s cílem věčného blahoslavenství a že tato moc zahrnuje právo soudit, určovat, rozhodovat, ustanovovat vše a ve všem, co je pro vytčený cíl vhodné a prospěšné.*“¹³⁷⁾ Melancton zůstává při tvrzení, že biskupové by neměli mít moc vydávat zákony, že světská moc s sebou nese krev a že osoby církevní by měly dbát výhradně o šíření evangelia.

Ve srovnání s Konfesí je Apologia zakončena poměrně lakonickým závěrem. „*Laskavá křesťanská obec ať sama posoudí, zda se mohou naši odpůrci chlubit, že nás porazili.*“¹³⁸⁾ Následuje dovětek, že luteráni budou vždy připraveni k obraně své pravdy, a že prosí Boha, aby je v této pravdě utvrdil i jejich „*pokoji, jednotě i spasení. Amen.*“¹³⁹⁾

¹³⁶⁾ Kniha svornosti, s. 257.

¹³⁷⁾ cit. dle Kniha svornosti, s. 264.

¹³⁸⁾ Kniha svornosti, s. 268.

¹³⁹⁾ tamtéž..

7. kapitola – Lutherovy spisy

V předchozích kapitolách jsem popsala fakticky definitivní vyznění luterské věrouky tak, jak bylo oficiálně politicky přijato.

Nyní bych se ráda vrátila poněkud zpět a s pomocí dřívějších Lutherových spisů chci ukázat, z čeho Augustana a Apologia čerpaly. Budu zde proto většinou citovat úryvky, které považuji pro dané věroučné články za nejvýstižnější či klíčové.

V první řadě se zastavím u otázky eucharistie. Ta se totiž stala předmětem sporu nejen mezi luterány a katolíky, ale také uvnitř samotné luterské skupiny. Zatímco Luther tvrdil, že přestože reálnou přítomnost těla a krve v hostii a víně nelze pochopit, musí to tak být, protože tak je psáno v Bibli, Melancton se v této otázce sbližoval s Janem Kalvínem a ztotožňoval přítomnost Krista v eucharistii s jeho obecnou všudypřítomností. Spíš pro zajímavost chci ocitovat část Lutherova dopisu sakramentalistům, kteří se jeho učení o eucharistii posmívali a označovali luterány za kanibaly a upíry. Luther se bránil slovy: *„Když je jeden obdarován chlebem z oltáře, netrhá paži z těla našeho Pána a neukusuje jeho nos nebo prst, spíše je obdarován celým tělem Pána. Osoba, která přijde po něm, dostane to samé neporušené tělo a stejně tak třetí, tisíci a další. A v tomto duchu, když ten, kdo pije víno z kalicha, nepije jen kapku krve z jeho chodidla, ale pije jeho úplnou krev a tak to následuje dále a dále, jak jasně říkají slova Krista : „Vezměte, jezte, toto je mé tělo.“ On neřekl : „Petře, sežer mi prst, Ondřeji, sežer můj nos, Jene, sežer mé uši“ atd. Místo toho řekl : „Toto je mé tělo, vezměte ho a jezte.“ atd. a každý z nich ho dostal celé.“¹⁴⁰⁾*

¹⁴⁰⁾ Teigen, Bjarne W. Lutherovo učení o svátosti..., in: Lutheranus 2006, s. 41.

Kromě Lutherova zanícení pro věc tento úryvek ukazuje, že měl také smysl pro humor...

Ve své polemice *O mši a kněžském pomazání* Luther kritizuje způsob, jakým mši provádějí katolíci. Vrací se přitom do r. 1510, kdy ještě jako mnich cestoval do Říma: „*Byl jsem nedlouho v Římě a tam jsem mnoho mší sloužil i viděl jich mnoho sloužit, až je mi ještě hrozně, když si na to vzpomenu. Tam jsem od těch kurev slyšel mezi jiným hrubým a oplzlým mluvením za stolem smích a chlubení, jak by někteří mši sloužili a nad chlebem a vínem říkali slova: Chléb jsi a chlebem zůstaneš. Víno jsi a vínem zůstaneš; a tak pozdvíhali. No, byl jsem mladý a právě horlivý dobrý mnich, kterému bylo bolestné ta slova slyšet. (...) A vpravdě se mi přitom hned v mysli zavrtělo, když tak svobodně a řemeslně uměli všelijak mši sloužit, pak ji stejně jako kejklářskou hru působili, nebo dřív, než jsem ke čtení přišel, už můj podlejší tovaryš mši dokonal. A hned na mne křičeli: Dělej, dělej, odbývej to rychleji. Víme pak, že mnozí ctnost a víru takových kurev z Říma a z Itálie sem přinesli a kláštery i fary jimi jsou velmi nakaženy.*“¹⁴¹⁾

V této práci se ale Luther vyslovuje pro názor, že svátosti jsou platné, ať je vysluhuje kdokoliv – jde o svátost danou od Krista, kněz je při ní pouze prostředníkem: „*Nebo tomu my musíme věřit a tím si být jisti, že křest není náš, ale Kristův, evangelium není naše, ale Kristovo, přisluhování slova není naše, ale Kristovo, svátost není naše, ale Kristova, klíče, odpuštění totiž a zadržení hříchů, nejsou naši, ale Kristovy.*“¹⁴²⁾

Ještě konfliktnější je následující výrok: „*Abych já to potom poznal, že se čert tajně vloudil v úřad, anebo že by se dal v mužské podobě povolat k farářství a zjevně v církvi*

¹⁴¹⁾ Luther, M. *O mši a kněžském pomazání*, Lutherova společnost, Praha, 2006, s. 45.

¹⁴²⁾ tamtéž, s.105.

evangelium kázal, křtil, mši sloužil, rozhřešoval a takového úřadu svátostmi jako farář užíval a podával podle rozkazu a nařízení Kristova, tehdy bychom my proto vyznat museli, že svátosti pravé jsou a my že jsme pravý křest přijali, pravé evangelium slyšeli, opravdové hříchů odpuštění dosáhli, pravou svátost těla a krve Kristovy přijímali.“¹⁴³⁾ Toto tvrzení v podstatě popírá význam církve jako celku a vytlačuje ji ze vztahu mezi Bohem a věřícím.

K témuž tématu, hlavně se zaměřením na vysoké stupně církevní hierarchie, se Luther vrací ve spisu *O církvi svaté a znameních jejích*: „*Tuto mi papež v řeč vskočí skrze své křikláky a čertovy sá páky a dí: Však svatý Pavel mluví netoliko o farářích, kněžích a kazatelích, ale také o apoštolech, evangelistech, prorocích a o jiných vysokých duchovních stavích. Protož musejí tedy vyšší stavové, nežli farářové a kazatelé v církvi býti. Kamž se tuto již poděješ, pane Luthere? I kam bych se děl? Sem půjdu: Kdyby pak oni sami apoštolé, evangelistové a proroci byli, aneb mi jednoho ukázali, ach, což já to blázním, ba, kdyby mi jednoho mezi sebou ukázali, kterýž by hoden byl začetem ve škole býti, aneb by tak mnoho uměl v Písmích svatých a v křesťanském umění jako děvče v sedmi letech, chtěl bych hned křiv zůstati. Ale já to jistě vím, že apoštol, evangelista, prorok více aneb vždy tak mnoho umí jako děvče sedmileté (já tuto mluvím o Písmě svatém a o víře). Než pak, že oni více lidského učení a lidských nálezků i také zlosynstva neb lotrovství umějí, tomu já cele věřím a silněji nežli v Boha věřím, poněvadž mne očité skutky přesvědčují.*“¹⁴⁴⁾

Obrovský zásah proti suverenitě katolické církve Luther předložil ve spisu *Babylonské zajetí*, který je považován za

¹⁴³⁾ Luther, M. O mši a kněžském pomazání, s. 105.

¹⁴⁴⁾ Luther, M. O klíčích Kristových. O církvi svaté v překladu Jednoty bratreské ze 16. století, Lutherova společnost, Praha, 2005, s. 95-97.

jeho nejteologičtější dílo. Zde píše: „*Předně musím popříti sedmero svátostí a zatím tvrditi, že jsou toliko tři: křest, pokání a chléb.*“¹⁴⁵⁾ Pro biřmování podle něho není v Bibli opodstatnění. Manželství s křesťanskou církví vůbec nesouvisí a církev nemá právo manželství z žádného důvodu zakazovat, navršená svolení a zákazy ohledně manželství rovněž opodstatnění v Písmu nemají, zrovna tak o svátosti svěcení na kněze není v Bibli ani slovo; a konečně poslední pomazání má mít podle Luthera léčebný účinek, nikoli očišťovací.

Připomeňme, že pomocí svátostí si církev prakticky monopolizovala právo řídit a oficializovat zlomové životní momenty svých věřících, útok na svátosti je tak útokem na samotný princip jejího fungování.

Pro Luthera, člověka v mládí posedlého myšlenkami na boží trest za hříchy, člověka trpícího obavami z Boha a přesvědčeného, že každý, byť minimální hříšek, je neodpuštělnou absencí víry¹⁴⁶⁾, je v tomto případě pochopitelně centrálním problémem zpověď a pokání. O katolické formě této svátosti hovoří ve *Šmalkaldských člancích*: „*Pokud jde o zpověď, probíhala takto: Každý musel vyjmenovat všechny své hříchy – což je nemožná věc, takže se tím náramně mučil. Jestli na některé hříchy zapomněl, dostalo se mu odpuštění s výhradou, že je vyzná dodatečně, jakmile se mu vybaví. Tak člověk vlastně nikdy nevěděl, zda jeho zpověď byla úplná a dostačující, ani kdy bude jeho zpovídání konec. Ale vždycky se zdůrazňovaly jeho skutky a dostávalo se mu ujištění, že čím víc se zpovídá, čím víc se před knězem hanbí a snižuje, tím víc a lépe vykupuje své hříchy a touto pokorou si zaručuje u Boha milosti. Ani tady se nemluvílo o víře a o*

¹⁴⁵⁾ Luther, M. O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí, s. 215. Později ale uznává jen dvě: „přesně řečeno jsou jen dvě svátosti v Boží církvi: křest a chléb, poněvadž jen při nich nalézáme i vnější znamení od Boha ustanovené i slib o odpuštění hříchů. Neboť svátost pokání, kterou jsem přiřadil k těmto dvěma, nemá viditelného od Boha ustanoveného znamení. Babylonské zajetí, s. 407.

¹⁴⁶⁾ Erikson, Erik H. Mladý muž Luther, s. 121.

Kristu. Člověku se nezvěstovala útěcha z moci rozhřešení, ale na základě výčtu jeho hříchů a sebepokoření. Nelze ani vypovědět, jaké utrpení, jaké ničemnosti a modlářství zapříčinila taková zpověď. (...) A co teprve když přišlo na dostiučinění. To zatěžovalo nejhůře ze všeho. Člověk nemohl nikdy vědět, kolik toho musí učinit, aby splatil jeden hřích, natož pak všechny hřichy. “¹⁴⁷⁾

Luther chápal Kristovu oběť a tím omilostnění od hříchů jako skutek učiněný jednou provždy, jako něco, co křesťan přijímá jaksi automaticky. Pokání Luther nerozumí jako zpovědi a rozhřešení, ale jako celoživotnímu obracení od svého já ke Kristu.¹⁴⁸⁾

Na mnoha místech ve svém díle píše o svátosti svěcení na kněze. Např. ve spisu *O křesťanské svobodě* takto: „*Tu se zeptáš: Jestliže jsou kněžími všichni členové církve, jakým jménem rozeznají se od laiků ti, které nyní nazýváme kněžími? Já odpovídám: Těm slovům „kněz“ a „duchovní“ a podobným stala se křivda, když se všech ostatních křesťanů byla přenesena na onen úzký okruh lidí, kteří se dnes podle ošklivého zvyku nazývají duchovenstvem. Písmo svaté totiž nijak mezi nimi nečiní rozdíl, leda že je nazývá služebníky, faráři (ti dnes se honosí titulem papežů, biskupů a pánů), aby druhým sloužili službou slova a tak je učili víře v Krista a svobodě věřících. Neboť ačkoli jest pravda, že jsme všichni stejně kněžími, přece všichni nemůžeme – a kdybychom mohli, nemáme – veřejně slovem Božím sloužiti a učiti. Tak praví Pavel v I. listě ke Korintským ve 4. kapitole: „Tak o nás smýšlej člověk jako o služebnících Kristových a šafářích tajemství Božích.*“ “¹⁴⁹⁾

¹⁴⁷⁾ Kniha svornosti, s. 297.

¹⁴⁸⁾ Molnár, A. Na rozhraní dějin, s. 147.

¹⁴⁹⁾ Luther, M. O křesťanské svobodě. Babylonské zajetí, s. 156-157.

Polemika *O mši a kněžském pomazání* se této otázce věnuje rozsáhleji, odtud tedy uvedu několik citátů: *No, to je jejich (rozuměj katolíkům) obyčej a zvyklost, že bez fary popy světí, ale bez svěcení žádného papeže nezřídí. Ale tím nám nečiní žádný článek víry, aby to tak muselo být.*¹⁵⁰⁾, nebo v témže spisu ostřeji: *„A směli by třeba přísahou svého zasraného papeže zapečetit, že žádný člověk bez jejich pomazání a svěcení nemůže při mši svátost posvětit, ať je jakkoli svatý.*¹⁵¹⁾

Proti tomu do kontrastu staví praxi luterské církve: *„Naše pomazání a řízení bude pobožné a řádné povolání k evangeliu. Ačkoli prsty našich služebníků nejsou křížem od lidí vynalezeným pomazání, stačí, když jsou na křtu pomazání, ano i podle smyslu papeženců také budou pomazání i posvěcení, když se svatých věcí dotknou, totiž když se, podávajíc, těla a krve dotýkat budou.*¹⁵²⁾

Tím se dostávám ke konstatování, že víno a hostie jsou jediným předmětem tohoto druhu, který Luther považuje za posvátný. Naopak relikvie zesměšňuje značně cynicky: *„Neobracuj se za tím nic na papežské svátosti od mrtvých svatých, od dříví svatého kříže. Neboť jsou tak brzy z hnátů některé odřené mrchy jako svatých kosti a tak brzy může býti ze šibeničního dříví jako z dříví svatého kříže. Holé jest pod tím šálení a oklamávání, jímž papež z lidí peníze šálí a od Krista odvádí.*¹⁵³⁾

Ještě horším kšeftováním je pro Luthera samozřejmě prodej odpustků. Následující citace pochází ze Šmalkaldských článků: *„jsou tu také odpustky, o kterých platí totéž. Ostudný Jidáš, čili papež, je poskytuje (ovšemže za drahé peníze)*

¹⁵⁰⁾ Luther, M. *O mši a kněžském pomazání*, s. 63.

¹⁵¹⁾ tamtéž, s. 93.

¹⁵²⁾ tamtéž, s. 131.

¹⁵³⁾ Luther, M. *O klíších Kristových. O církvi svaté*, s. 101.

živým i mrtvým, a tak prodává Kristovy zásluhy a s nimi i údajně přebytečné zásluhy všech svatých, celé církve atd.“¹⁵⁴⁾

Zištност církve kritizuje i na již tolikrát zmíněné mši: *„Proto jsi neposvěcoval, ale samotný chléb a víno jako pohané jsi obětoval a skrze mrzký a rouhavý zisk jsi křesťanům svůj skutek prodával. Nesloužil jsi Bohu, ani Kristu, ale svému břichu. Bídny pope břicha svého a ne Kristův knězi, kdo kdy o větší ohavnosti, svodu a škodě slýchal, buď na nebi, nebo na zemi?“*¹⁵⁵⁾

Ve Šmalkaldských člancích můžeme číst i Lutherovu interpretaci katolické odpovědi na luteránskou kritiku mši: *„Jak víme, Campeggi v Augsburgu prohlásil, že by se dal raději roztrhat na kousky, než by se vzdal mše. Já bych se zase, s pomocí Boží, raději obrátil v popel a prach, než abych připustil, že takový vykonavatel mše, ať dobrý či špatný, je roven Ježíši Kristu, mému Pánu a Spasiteli, nebo jej dokonce nad něj vyvyšoval. A to nás natrvalo rozděluje a staví proti sobě. Však oni dobře vědí, že kdyby padla mše, octlo by se papežství v troskách, a než by něco takového připustili, spíš by nás všechny povraždili, kdyby to šlo.“*¹⁵⁶⁾

Poslední pasáž ze Šmalkaldských článků, kterou bych ráda zmínila, hovoří o papežském primátu. Luther píše: *„...všechno, co papež na základě této falešné, naduté, hanebné a drze uchvácené moci [hlavy celého křesťanstva] podnikl a vykonal, bylo a je d'áblové dílo (...), které má zničit celou svatou křesťanskou církev (...) a vyvrátil první a hlavní článek o našem vykoupení v Ježíši Kristu“*¹⁵⁷⁾ a dále: *„Toto učení o vyvýšenosti papeže je přesvědčivým důkazem, že papež je skutečně Antikrist. Vyvyšuje sám sebe a staví se proti Kristu, poněvadž nechce připustit, že křesťan může být spasen bez*

¹⁵⁴⁾ Kniha svornosti, s. 288.

¹⁵⁵⁾ Luther, M. O mši a kněžském pomazání, s. 29.

¹⁵⁶⁾ Kniha svornosti, s. 286.

¹⁵⁷⁾ tamtéž, s. 289.

papežské moci a působnosti, ačkoli ta neplatí, neboť nebyla ustanovena ani přikázána slovem Božím. “¹⁵⁸⁾

Tyto citace jsem uvedla především proto, abych na nich poukázala na Melanchtonův odklon od Lutherova učení. Philipp Šmalkaldské články sice podepsal spolu s ostatními, ale za své jméno připsal tento dodatek: „*Já, Philipp Melanthon, také považuji výše uvedené články za pravdivé a křesťanské. Ale co se týče papeže, soudím, že pokud by přál evangeliu, mohli bychom jej i my uznat za představeného biskupů jure humano (tedy podle lidského práva) pro upokojení křesťanů, kteří mu jsou a nadále chtějí být podřízeni, a dosažení pospolitě svornosti s nimi.*“¹⁵⁹⁾

Paradoxní je, že Melanchton sám byl autorem spisu s ostře protipapežskou dikcí, rétorika a argumentace *Pojednání o papežské moci a prvenství*, kterou zveřejnil r. 1537 je velmi podobná výše citovaným Lutherovým výrokům. Pravda je, že sám v úvodu přiznává, že zvolil tón „*poněkud drsnější, než je mým zvykem*“¹⁶⁰⁾, a vzhledem k tomu, že toto dílko bylo formulováno jako dodatek k *Augsburskému vyznání*¹⁶¹⁾, musel ho koncipovat tak, aby vyhovovalo většině luterských reprezentantů, kteří byli vesměs ostře proti existenci papežství. Z Melanchtonovy strany se jednalo o značný ústupek. V následujícím úryvku opakuje téměř doslova Lutherův výklad papežské moci: „*Ano, papežovo království a jeho příslušníci na sobě nesou docela i znaky Antikristovy. Vždyť Pavel, popisuje Antikrista Tesalonickým, nazývá jej „protivníkem Kristovým, jenž se povýší nade všechno, co má jméno Boží nebo čemu se vzdává božská pocta, takže usedne v chrámu Božím a bude se vydávat za Boha.*““¹⁶²⁾

¹⁵⁸⁾ Kniha svornosti, s. 291.

¹⁵⁹⁾ tamtéž, s. 307.

¹⁶⁰⁾ tamtéž, s. 313.

¹⁶¹⁾ tamtéž, s. 311.

¹⁶²⁾ tamtéž, s. 322.

Poté celý problém vysvětluje: „...pokud jde o božskou autoritu, papež si ji osobuje trojím způsobem: Za první tím, že si přisvojuje právo měnit učení Kristovo i obřady ustanovené od Boha a vyžaduje, aby jeho vlastní nauka a obřady byly zachovávány jako božské. Za druhé oním, že si přivlastňuje moc rozvazovat a svazovat (...). Za třetí pak, když se papež nechce vystavit žádnému soudu, ani církve, ani koho jiného, stavě naopak svou autoritu nad úsudek koncilů i celé církve. Avšak nenechat se posuzovat církví ani nikým jiným znamená činit se Bohem.“¹⁶³⁾

Tím Melanchton naráží na papežovu neochotu svolat koncil. To znevažuje i Luther: „Pokud se v duchovní i světské oblasti nejprve podrobíme Boží vůli a Božím přikázáním, zbude nám dost času napravovat, čeho je třeba jak v přijímání pokrmů, tak v oblékání či holení a stříhání. Chceme-li však spolknout velblouda a cedit komára, nevšímat si břevna a hledat třísku, můžeme se klidně spokojit i s takovým koncilem, jaký hodlá svolat papež.“¹⁶⁴⁾

Další skutečností, kterou Luther katolické církvi vyčítá, je nevzdělanost a také to, že faráři nevzdělávají ve věrouce své ovečky. Na zásadní nedostatky v této oblasti upozornila Luthera již zmíněná církevní vizitace. V reakci na ni sepsal své Katechismy, Větší a Menší. Jde o spisy, které se typově diametrálně liší od jeho ostatních děl. Nejde o polemiky ani o pamflety, výklady nejsou složité, jde o velmi jednoduchou učebnici stěžejních modliteb a Desatera, která má naučit faráře, co a jak ovečkám kázat. V úvodu Menšího katechismu píše: „Prostí lidé – zvláště na venkově . nevědí zhola nic o křesťanském učení. A žel i mnozí faráři jsou velmi nešikovní a jen málo způsobili vyučovat. Všichni se chtějí nazývat křesťany, být pokřtěni a užívat svaté svátosti, neumí však

¹⁶³⁾ Kniha svornosti, s. 322.

¹⁶⁴⁾ tamtéž, s. 281.

Otčenáš ani Vyznání víry či Desatero přikázání, žijí jako prostý dobyteček a nerozumní vepři; a nyní, když přišlo evangelium, naučili se přesto až kupodivu mistrně zneužívat všelijakou svobodu. Ó vy biskupové, jak si chcete zodpovědět před Kristem, že jste tak ostudně ponechali lid jemu samému a svůj úřad nebrali ani na okamžik vážně! Kéž vás za to nestihne trest!“¹⁶⁵⁾

Předmětem kritiky z Lutherovy strany byl také sklon katolické církve k obřadnosti a k velmi pečlivému dodržování zvyklostí a nařízení, které luteránská církev považuje za nedůležité. Následující citace je spíše úsměvná, Martin Luther v ní poněkud dětinsky pobízí své čtenáře k provokování katolíků. „*Takovým (rozuměj zatvrzelým obřadníkům) musí se odporovati, dělati jim naschvál a srdnatě je pohoršovati, aby tou svou bezbožnou domněnkou nesváděli s sebou velmi mnoho lidí. Je dobré jísti maso před jejich zrakem, rušiti posty a činiti pro svobodu víry podobné věci, které pokládají za největší hřích...*“¹⁶⁶⁾

Nyní se ve výkladu dostávám k problému, který byl pro Luthera zcela zásadní a který byl také důvodem, proč se k reformnímu hnutí připojil Philipp Melancton. Hovořím o odpuštění hříchů skrze dobré skutky nebo skrze víru ve Spasitele a jeho oběť. Luther se k této otázce v různých podobách vrací takřka ve všech svých pracích, přičemž dvě z nich jí jsou věnovány zásadně: *O křesťanské svobodě* a *O dobrých skutcích*.

Nejprve bych ráda vysvětlila, co Luther dobrými skutky rozumí. Chápe je jako akt, který provádíme tělem, tedy např. půst nebo tělesné modlení. To nemá hodnotu duchovního skutku, např. myšlení na Boha. Takový duchovní skutek zase nikomu a ničemu neprospěje, je zbytečný. Podle Luthera Bohu

¹⁶⁵⁾ Kniha svornosti, s. 341.

¹⁶⁶⁾ Luther, M. O křesťanské svobodě, s. 192.

nezáleží na tom, zda o něm přemýšlíme a zda konáme fyzické skutky, záleží mu jedině na tom, zda v něho věříme. Víra je vnitřní záležitostí a žádný vnější skutek nemůže ospravedlnit její případný nedostatek.

Dobré skutky slouží k ukáznění těla, jsou nutné pro soužití společnosti, zušlechťují svět a plní křesťanské představy o jeho fungování – jsou tedy dobré, ale milost nepřinášejí, protože to umí pouze víra. Vystihuje to výrok: *„Vždyť nejsme skrze víru v Krista svobodni od skutků, nýbrž od klamného domnění o skutcích, totiž od pošetilé snahy osobiti si na základě skutků spravedlnost.“*¹⁶⁷⁾

Luther zdůraznil, že *„dobré skutky nečiní dobrého člověka, nýbrž dobrý člověk činí dobré skutky“*¹⁶⁸⁾ – z toho vyplývá, že prvotní je zde opět víra, potažmo morálka daná vírou. To je patrné i z následující věty: *„Stává-li se někdo dobrým nebo zlým, nepochází to ze skutků, nýbrž z víry nebo z nevěry.“*¹⁶⁹⁾ a dále: *„A to jest ta křesťanská svoboda, naše víra, jež působí, nikoli snad abychom byli nečinně nebo špatně živi, nýbrž aby nikdo nepotřeboval zákona nebo skutků ke spravedlnosti a spasení.“*¹⁷⁰⁾ Víra je sama o sobě největším dobrem a nejlepší zásluhou a není nutné ji nijak veřejně demonstrovat, křesťané by z ní měli vycházet při jakémkoli svém jednání, každý den, v každé činnosti. (Ráda bych zde upřesnila, že v teorii o nepotřebnosti zákonů Luther uvažuje o společenském řádu mimo tento svět, o nadpozemském ideálu. Pro pozemské uspořádání naopak akcentuje důležitost zákonů a respektu k autoritám, aby nedošlo k chaosu a násilí, jeho představy o morálce lidí byly značně pesimistické.)

Luther varuje před tím, aby věřící konali dobré skutky s cílem hledat v nich spasení: *„Avšak takové skutky nesmějí*

¹⁶⁷⁾ Luther, M. O křesťanské svobodě, s.191.

¹⁶⁸⁾ tamtéž, s. 166.

¹⁶⁹⁾ tamtéž, s. 168.

¹⁷⁰⁾ tamtéž, s. 143.

být činěny s tím úmyslem, aby se jimi někdo ospravedlnil před Bohem: tohoto nesprávného úmyslu víra nestrpí, neboť jen ona jest naší spravedlností před Bohem. Ony skutky smějí se činiti jen s tím úmyslem, aby tělo bylo podrobeno v službu a očištěno ode svých zlých žádostí, takže člověk všecku pozornost obrací jen k tomu, aby své žádosti očišťoval.“¹⁷¹⁾

Víra nemá být žádnou rozumovou spekulací, má znamenat absolutní odevzdání a spolehnutí na Krista, má být nejintenzivnějším citem. Teorie křesťanské svobody je u Luthera odvozena z textu Listu Korintským: „*všecko jest vaše, vy pak Kristovi*“¹⁷²⁾.

Domnívám se, že tímto jsem alespoň ve stručnosti vysvětlila hlavní principy učení Lutherovy církve. Kvalitativně se jedná o práce, které jsou si navzájem velmi nepodobné. Zatímco Melancton byl systematický vykladač, diplomat a politik, Luther psal zaníceně, velmi angažovaně, s tendencí konflikt vyhrotit – proti tomu Melancton byl tím, kdo spory spíše uhlazoval. Výrazný rozdíl je také v tom, že většina Lutherových knih je věnována jednomu tématu, adresována konkrétnímu odpůrci, sepsána k dané příležitosti. Melanctonovy spisy jsou vesměs syntézou.

Na druhou stranu, subjektivně považuji Lutherovy texty za čtivější. Jako autor má nepopíratelně obrovský smysl pro humor, je velice živým diskutérem. Melanctonova díla jsou v tomto smyslu slova poněkud vlažnější, více než Luther se opírá o citace z Bible a církevních učitelů, vyhýbá se nekompromisním vyjádřením.

Výstižně se k tomuto tématu vyjádřil Christopher Dawson: „*Studium Luthera je spojeno s mnoha potížemi. Za prvé je to množství jeho spisů; za druhé jejich nesystematický charakter: všechny jeho spisy s výjimkou jeho Bible a*

¹⁷¹⁾ Luther, M. O křesťanské svobodě, s. 163.

¹⁷²⁾ cit. dle Luther, M. O křesťanské svobodě, s. 153.

Katechismu jsou příležitostné a polemické; za třetí jeho záliba v paradoxu a zjednodušování s cílem zdůraznit své vlastní hledisko.“¹⁷³⁾

Naopak o Melanchtonově největším díle, Augustaně, napsal: „*Byl to pokus co nejvíc zdůraznit body neshody mezi luterány a zwingliány, a naopak minimalizovat rozpory mezi luterány a katolíky.*“¹⁷⁴⁾

¹⁷³⁾ Dawson, Ch. Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?, s. 72.

¹⁷⁴⁾ tamtéž, s. 87.

Závěr

Nezbývá, než osudy obou mužů uzavřít. Martin Luther zemřel 18. února 1546 v rodném Eislebenu, kam se dostal shodou náhod jen několik dní před smrtí, aby zde vyřešil komplikovaný právní spor mezi mansfeldskými hrabaty. Dojednal urovnání a následujícího dne podlehl nemoci srdce.

Ještě před smrtí zdůraznil, že si za svým učením plně stojí. Lutherovy poslední dny patří k nejlépe doloženým posledním dnům všech historických postav. Luther sám posílal v této době obrovské množství dopisů a jeho přátelé vše poctivě sepsali, aby dali světu najevo, že Lutherovi bylo dáno zemřít s modlitbou a důstojně, a že tedy byl dobrý a zasloužil si dobrou smrt.¹⁷⁵⁾ Tím se ho zastávali před katolickými odpůrci, kteří Luthera „pohřbili“ už několikrát před jeho skutečnou smrtí a tvrdili veřejnosti, že spáchal sebevraždu po divoké pitce.¹⁷⁶⁾

Pohřební řeč, kterou nad Lutherem Philipp pronesl, byla prvním významným pokusem o shrnutí jeho života a díla. Byli to také Melanchtonovi studenti, kdo vydal první edici Lutherových prací.¹⁷⁷⁾

Pro úplnost je ale nutné říci, že v posledních letech před svou smrtí už Martin Luther v čele evangelické reformy reálně nestál. Často byl nemocný, trpěl depresemi, veřejná vystoupení omezil na minimum, stejně tak literární činnost, jejíž kvalita v této době navíc rapidně poklesla. Spory, které uvnitř luterské církve vyvrcholily po Martinově smrti, měly své počátky ještě dávno v době jeho života. Luther byl proti útokům svých následovníků na Philippa Melanchtona, ale

¹⁷⁵⁾ Albrecht, Michael J. Jsme žebráci. Martin Luther o umírání a smrti, s. 74.

¹⁷⁶⁾ Luther, M. O svobodě křesťanské, s. 20.

¹⁷⁷⁾ Lutheranus, s. 49.

v této době už byl k vlastní církvi a reformnímu dění příliš lhostejný, než aby vznikajícímu rozkolu zabránil.¹⁷⁸⁾

Následující roky pro Philippa nebyly příjemné. Opakovala se krize, kterou prožil na počátku 20. let, znovu se ukázalo, že bez Luthera v čele, byť v posledních letech už spíše symbolicky, je reformace slabá a nejednotná. Proti Melanchtonovi se obrátila tzv. luteránská ortodoxie reprezentována gnesioluterány¹⁷⁹⁾ a nařkla ho z odchýlení od Lutherova učení.

Částečně měli gnesioluteráni pravdu. Melanchton měl ve zvyku svá již vydaná díla přepisovat a doplňovat. V roce 1540 vydal novou verzi Augustany, v níž výrazně změnil vyznění článku o Večeři Páně a přiblížil ho tak kalvínskému výkladu. Věta o pravé přítomnosti těla a krve v eucharistii je zde vynechána.¹⁸⁰⁾ To samozřejmě mnoha přívržencům Lutherova učení vadilo.

Philipp pokračoval v prostředkování mezi protestanty a katolíky a po porážce ve šmalkaldské válce přistoupil na jednání o kompromisním urovnání církevních záležitostí v říši. Chtěl zajistit platnost evangelického vyznání víry výměnou za návrat k některým vnějším obyčejům, které jsou hodnotově neutrální či „adiaforní“, tedy „*nikoli špatnými o sobě, ale závislými na dobrém užívání*“.¹⁸¹⁾ Tato nabídka kompromisu byla vnímána jako Melanchtonovo selhání.

Vrcholem sporu bylo vydání již zmíněné Formule svornosti, v níž se její autoři¹⁸²⁾ vyjadřují ke sporným otázkám, o nichž se diskutovalo uvnitř luterské církve, a

¹⁷⁸⁾ Stupperich, Robert. Melanchthon, s. 81.

¹⁷⁹⁾ Kniha svornosti, s. 469.

¹⁸⁰⁾ Stupperich, R. Melanchthon, s. 82.

¹⁸¹⁾ Kniha svornosti, s. 469.

¹⁸²⁾ Jacob Andrea, Nikolaus Selnecker, Andreas Musculus, Christopher Cornerus, David Chytraus a Martin Chemnitz. Kniha svornosti, s. 468.

vyslovují se pro interpretaci podloženou Lutherovými spisy. „*Spor o svatou Večeři Páně přivodil také nejednotu v chápání Kristovy osoby, obou přirozeností, jež se v ní sjednotily, i jejich vlastností. Roztržka nastala mezi ryzími theologi Augsburské konfese a kalvinisty, kteří pak zmátli i některé další bohoslovce.*“¹⁸³⁾, takto vykládá Formule počátek konfliktu. O problému adiaforních obřadů hovoří následovně: „*Hlavní otázkou tehdy bylo, zda si okolnosti žádají především zřetelné vyznání, nebo je možné bez újmy na svědomí ustoupit tlaku a naléhání protivníků a shodnout se s nimi alespoň v některých obřadech a obyčejích, kterých jsme sice zanechali, ale mohli bychom je opět zavést, jelikož samy o sobě jsou hodnotově neutrální (...). Jenže mohli bychom tak učinit i přesto, že by se s námi neshodli v učení a zůstali tedy vůči nám nepřátelskými, pokud jde o evangelium? Část bohoslovců tomu přivolila, nicméně druhá takový postoj odmítla.*“¹⁸⁴⁾

Ve svém závěru Formule kritizuje zjevnou nejednotu církve a skutečnost, jak jí tyto vnitřní spory ubírají na prestiži: „*Však si také protivníci naše církve a jejich učitele drze dobírali a rozhlásili po všem světě, že se prý nikde nenajdou ani jen dva evangeličtí kazatelé, kteří by se shodli ve výkladu všech jednotlivých článků Augsburské konfese. (...) Záleželo nám na podání, kterým bychom mohli i své odpůrce přesvědčit, že jsme ve všech uvedených člancích skutečně zachovali pravý, prostý, ryzí a vlastní smysl Augsburského vyznání. Při něm toužíme s Boží pomocí důsledně setrvat až do svého konce. Takže nakolik bude záležet na naší službě, nehodláme připouštět, aby do církví a škol (...) bylo zaváděno cokoli, co by tomuto smyslu odporovalo.*“¹⁸⁵⁾

¹⁸³⁾ Kniha svornosti, s. 508.

¹⁸⁴⁾ tamtéž, s. 514.

¹⁸⁵⁾ tamtéž, s. 655.

Melanchton tak nově usmiřoval i rozhádané luterské tábory. Vypjaté boje Melanchtona unavovaly, ale neměl dost sil proudy sjednotit a vést je, chyběla mu rozhodnost, autorita a zřejmě i charisma. Svým sklonem ke kompromisu proti sobě poštvál všechny zúčastněné strany a uprostřed nenávistných skupin teologů zůstal stát sám.

Zemřel 19. dubna 1560 ve svém domě ve Wittenbergu. Kousek od jeho těla ležel lístek s nápisem : „*Budeš vykoupen z hříchů a osvobozen od starostí a zběsilosti teologů.*“¹⁸⁶⁾ Byl pohřben vedle Martina Luthera v zámeckém kostele ve Wittenbergu.

Přestože jsem popsala spíše otázky, které oba muže rozdělovaly, od svého seznámení v roce 1518 se od sebe nikdy úplně nevzdálili a korespondenci nikdy dlouhodobě nepřerušili. Tato loajalita platila skutečně až za hrob, ani po Lutherově smrti Melanchton neponechal vývoj reformačního hnutí svému osudu, přestože si to asi přál.

Když si uvědomíme, že to nebyl Luther, ale Melanchton, kdo sepsal všechna tři hlavní díla luterského učení, těžko si dovedeme představit, jak by reformace vypadala, nebo zda by byla vůbec možná bez tohoto muže za Lutherovými zády. Domnívám se, že ke společenským a náboženským změnám by došlo, ale bez Melanchtonových organizačních zásahů do reformované církve a reformovaného školství, bez jeho systematizace učení a bez jeho politického a diplomatického talentu, jímž přispěl ke zrovnoprávnění vyznání, by tyto změny neměly trvalou platnost. Patrně by ovlivnily společenské diskuse a postoj lidí k církvi na několik let či desetiletí, ale jistě ne na celá staletí.

¹⁸⁶⁾ Hansen, R. Philipp Melanchton, s. 260.

Klíčem k úspěchu reformačního procesu bylo právě to, že se k jeho prosazení spojili dva tak různí lidé. Skvěle to vyjádřil Miroslav Cipro: „*Co Lutherovi chybělo – všestranné humanitní vzdělání, dokonalost vyjadřování a diplomatické schopnosti – toho měl Melanchton měrou vrchovatou. A co chybělo Melanchtonovi – robustní průbojnost, sugestivnost bezprostředního působení a mesiášská jistota přesvědčení – toho měl víc než dost Martin Luther.*“¹⁸⁷⁾

Luther měl schopnost šokovat, bouřit a burcovat společnost své doby, vzpoura a konflikt mu působily do jisté míry potěšení. Jeho povaha se sklonem k černobílému vidění a jednostrannému uvažování mu umožnila vystoupit před soudobou křesťanskou společností a začít sebevědomě kácet její modly, jeho emotivní vyjadřování prostým (někdy spíše sprostým) způsobem nešlo přehlédnout a nemohlo posluchače či čtenáře nechat chladnými.

Na druhou stranu, považovat Luthera jednoduše za rebela znamená ignorovat počátky jeho učení. Francis Rapp píše: „*V rámci současného ekumenismu je velmi důležitá interpretace shrnutých faktů, která Lutherův osud nevidí jako příběh rebela, ale jako drama citlivé bytosti, žízňící po spáse, kterou špatní učitelé uzavřeli do nesnesitelného nepokoje, takže byl nucen zlomit své okovy, aby v takové situaci nezešílel.*“¹⁸⁸⁾

Melanchton jako filozof a akademik jistě, stejně jako Luther, citlivě vnímal krizi katolické církve na sklonku středověku. Nebyl ale hlasitým, dominantním vůdcem a do čela hnutí za její nápravu by se sám nikdy nepostavil. Dokázal bezvadně vést disputace s protivníky, ale vést účinně dav nedokázal, ani si to nepřál. Byl osobností toužící po klidu a míru. U svých současníků vzbuzoval úctu a respekt, ale nebyl

¹⁸⁷⁾ Cipro, M. Galerie světových pedagogů, s. 337.

¹⁸⁸⁾ Rapp, Francis. Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 1996, s. 260.

typem člověka, se kterým by se ostatní mohli ztotožnit a jehož by mohli oddaně následovat.

V Německu v letech 1834 – 1860 vyšlo Melanchtonovo dílo v neuvěřitelných osmadvaceti svazcích, a to z nejrůznějších vědních oborů a k nejrůznějším praktickým účelům. Je nezměrné, dnešní člověk ho není schopen uchopit, protože prostě nedosáhne tak obrovské intelektuální univerzality. Melanchton byl myslitelem, před kterým stojí za to sklonit se i dnes, v jednadvacátém století.

Oproti tomu Luther byl člověkem tak kontroverzním, že k němu, podle mého názoru, nelze cítit čistou úctu. Jeho myšlenky vesměs nebyly nové. Když čtu jeho teologické texty, nemohu si nevšimnout jejich jazykové i myšlenkové podobnosti se spisy Mikuláše Biskupce z Pelhřimova, staršími téměř o dvě století. To jen potvrzuje tezi, že Luther tkvěl ve středověku celým svým naturelem – a tak na něho musí být nazíráno, pokud ho chceme pochopit. Martin Luther nebyl velkým vzdělavcem – byl velkým člověkem a asi jedině lidé jako on mohli dějinným procesem pohnout. Luther ztělesnil reformaci právě proto, že byl takový, jaký byl.

To za něho Philipp Melanchton udělat nemohl. Pro Melanchtona znamenala reformační činnost stálé překračování psychických bariér, určité sebezapření. Ve snaze dělat ji dobře a dospět tak k mírovému řešení sporu otevřel nové konflikty, nová rozdělení, ještě větší rozkol.

Přestože tato práce, stejně jako většina jiných, které o něm byly sepsány, pojednává právě o jeho vlivu na reformaci, je to oblast, která pro něho nebyla stěžejní. Jeho zásluhy v jiných oborech, pedagogice, jazycích, gramatice a dialektice, filozofii... byly výrazně důležitější. Leo Stern ukazuje přímou myšlenkovou linii od Melanchtonovy syntézy aristotelismu a protestantismu přes Leibnize a Lessinga k Schillerovi, Goethovi a Hegelovi. Philippa Melanchtona tak

představuje jako předchůdce či prvního myslitele osvícenství.¹⁸⁹⁾

Přestože charakteristika těchto osobností coby proroka a organizátora bývá zpochybňována jako nedostatečná či zkreslující¹⁹⁰⁾, považuji ji za výstižnou. Ukazuje význam spojení dvou protikladů, který dal vzniknout nové větvi křesťanství, která existuje již téměř pět staletí.

¹⁸⁹⁾ Stern, L. Philipp Melanchthon, s. 58.

¹⁹⁰⁾ Hansen, R. Philipp Melanchthon, s. 259.

Seznam použitých pramenů a literatury

a) prameny:

Knih svornosti. Praha: Kalich, 2006. ISBN 80-7017-026-3.

LUTHER, Martin. *O klíčích Kristových. O církvi svaté v překladu Jednoty bratrské ze 16. století*. Praha: Lutherova společnost, 2005. ISBN 80-903632-0-2.

LUTHER, Martin. *O mši a kněžském pomazání v překladu Jednoty bratrské z roku 1541*. Praha: Lutherova společnost, 2006. ISBN 80-903632-2-9.

LUTHER, Martin. *O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí*. Jan Laichter, Praha, 1935.

b) literatura:

ALBRECHT, Michael J. *Jsme žebráci. Martin Luther o umírání a smrti*. Praha: Lutherova společnost, 2007. ISBN 978-80-903632-3-6.

CIPRO, Miroslav. *Galerie světových pedagogů. Encyklopedie Prameny výchovy*, 1. svazek: *Od starověku k osvícenství*, Praha: 2002. ISBN 80-238-7452-7.

DAWSON, Christopher. *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?* Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-243-8.

ERIKSON, Erik H. *Mladý muž Luther – Studie psychoanalytická a historická*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1996. ISBN 80-901601-6-6.

FEARON, Mike. *Martin Luther*. Jindřichův Hradec: Stefanos, 2002. ISBN 80-903102-0-6.

FRIEDEL, Egon. *Kulturní dějiny novověku I*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-683-X.

HANSEN, Reimer. *Philipp Melanchton – reformátor, humanista, učitel Německa*. In: *Historický obzor* 8 (1997), s. 257-261. ISSN 1210-6097.

KOŘALKOVÁ, Květa. *Filip Melanchton*. In: *Český zápas* 9 (1997), s. 4. ISSN 0323-1321.

LUTHERANUS 2006. K Augsburskému vyznání. Sborník Lutherovy společnosti. Praha: Lutherova společnost, 2006.

MOLNÁR, Amadeo. *Na rozhraní věků. Cesty reformace*. Praha: Vyšehrad, 1985.

MÜLLER, Helmut a kol. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, 2. vydání. ISBN 80-7106-188-3.

- PESCH, Otto Herman. *Cesty k Lutherovi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-53-4.
- RAPP, Francis. *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-15-1.
- STERN, Leo. *Martin Luther und Philipp Melanchthon – Ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung*. Halle – Wittenberg: Martin-Luther-Universität, 1952.
- STERN, Leo. *Philipp Melanchthon – Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae*. Halle: Naumburg, 1960.
- STUPPERICH, Robert. *Melanchthon*. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1960.
- TŘÍSKOVÁ, Jindra. *Philipp Melanchthon*, in: *Humanismus v období renesance a reformace*. Sborník příspěvků z kolokvia časopisu Prométheus, svazek 19. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 149-155. ISBN 80-7041-818-4.
- VESELÝ, Daniel. *Filip Melanchton a dejiny*. In: *Křesťanská revue* 10 (1997), s. 268-270. ISSN 0023-4613.
- VOLNÝ, Zdeněk (ed.). *Toulky minulostí světa 6*. Praha: Via Facti, 2004. ISBN 80-239-2993-3.